

A SZLÁV PÁRTOK SZORÍTÁSÁBAN

■

■

A VÁLASZTÓJOGI KÜZDELEM

A Szerb–Horvát–Szlovén Királyság megalakulása óta konstans belpolitikai válság további kiéleződéséig aránylag egyenes út vezetett. 1921-ben, a vidovdani alkotmány¹ elfogadása után a centralista radikális–demokrata koalíció kormányzott, amelybe bevonták az alkotmányt megszavazó kisebb pártokat, többek között a boszniai muzulmánokat tömörítő JMO-t² is.

1922-ben a Pašić vezette radikális kabinet a helyi közigazgatási apparátus ellenőrzése céljából francia mintára átszervezte az ország közigazgatását, s az újonnan létrehozott 33 megye élére – Szlovénia kivételével – szerbeket állított. Pašić manőverével közel egy időben Stjepan Radić létrehozta a Horvát Blokkot, ily módon egy tömbbe szervezte a horvát pártokat, és a genovai konferencián összeülő nagyhatalmakhoz intézett egy memorandumot, amelyben horvát nemzetállami követelésekkel állt elő.

Miután azt figyelmen kívül hagyták, meghirdette a parlament bojkottját. Időközben a közigazgatás átszervezése miatt elégedetlen JMO kilépett a kormányból. Pašićnak pedig a nála mérsékeltebb Protić személyében kihívója akadt a párton belül. Belső ellentétek gyengítették a demokratákat is: Ljuba Davidović hajlott a horvátokkal kötendő kompromisszumra, míg Pribičević továbbra is a kemény kéz engedmények nélküli politikáját tartotta irányadónak. A kormány helyzete ingataggyá vált, s Pašić saját pozíciójának megerősítése céljából a királlyal feloszlattatta a parlamentet, s 1922. december 22-én kiíratta az új választásokat.³

Az ekkor már hivatalosan is megalakult Magyar Pártnak több gonddal is szembe kellett néznie. Bár hónapok óta nagy energiát fektetett a helyi szervezetek kiépítésébe, továbbra sem tudta lefedni a magyarok által lakott területek egészét. Az új államban ekkor már a Vajdaság közigazgatási központjává váló Újvidéken a magyarság továbbra sem volt megszervezve. A Magyar Párt Újvidéken erőtlenné vált, a megfelelő vezető hiánya miatt a szervezés nehézkesen haladt előre. Nehezítette a helyzetet a Német Párt megjelenése is, mivel azok a németek, akik 1918 előtt a magyarság irányába asszimilálódtak, az impériumváltással a német politikai csoportosulást kezdték el támogatni.⁴

Sokkal nagyobb gondot jelentett a választójognak a kérdése, amely még mindig nem rendeződött, sőt időközben tovább bonyolódott. A közigazgatás átszervezése után, 1922. június 21-én módosították a választójogi törvényt is. A Vajdaságot két nagy választói körzetbe rendelték. A Bánságban Nagybecskerek és Nagyikinda képezte az egyik körzetet,

¹ A vidovdani alkotmányról bővebben lásd Čulinović 1954, 258–280.; Bíró 2010, 100–115.

² A JMO (Jugoslovenska Muslimanska Organizacija) 1919 februárjában a bosnyák helyi elitek egyesülésével jött létre. Első elnöke a tuzlai mufti, Ibrahim Maglajlić volt. Az 1920-as alkotmányozó nemzetgyűlésbe 24 küldöttet delegált. Legkiemelkedőbb vezetője Mehmed Spaho volt, aki 1921-ben kereskedelmi és gyáripari miniszter a szerb–horvát–szlovén kormányban. Spaho miniszteri tisztségén túl a belgrádi hatalom az ún. török paragrafusban elismerte Bosznia történelmi határait is. 1923-ban a JMO Spaho és Maglajlić rivalizálása miatt két részre szakadt.

³ IAS, F.47.1210. I.1/1923.

⁴ *Bácsmezei Napló*, 1923. január 6.

Pancsova és Fehértemplom a másikat. A Bácskában összesen három körzetet alakítottak ki: a szabadkait, az újvidékit, illetve zomborit, amelyhez Baranyát is hozzácsatolták.⁵

Az 1922. július 10-én módosított választási törvény, bár a nemzeti kisebbségek számára papíron biztosította a szavazati jogot, ugyanakkor súlyosan korlátozta a jelöltállítás lehetőségét, mivel a születés révén szerzett szerb–horvát–szlovén állampolgárságot írták elő feltételnek. A kisebbségek esetében ráadásul külön szabályozták annak igazolási procedúráját is úgy, hogy a szerb–horvát–szlovén állampolgárságot minimum tíz évre visszamenőleg kellett igazolni, s ugyanakkor szóban és írásban is ismerni kellett az államnyelvet.⁶

1923-ra tehát alapvetően két akadály tornyosult a magyarság választójoga előtt: továbbra sem vették fel a magyarokat a választói névjegyzékre, másrészt a választásokról szóló törvény súlyos, sokszor áthághatatlan korlátokat emelt a képviselő-jelölések elé.

A mozgástér esetleges kiszélesítésével kecsegtetett az a fejlemény, hogy a parlamenti többség biztosítása miatt a kormányzó Radikális Párt is kényszerpályára került. Bár a radikálisok továbbra is elleneztek a magyarság külön pártba szerveződését, véleményüket átmenetileg felülírta a pragmatikus megközelítés. Vladislav Manojlović 1922. december 31-én már egyenesen a választásokon való részvételre biztatta a magyarokat.⁷

A zsákutcából kivezető utat a Magyar Párt politikusai is keresték. Gráber László, a párt főideológusa egyenesen így fogalmazott:

„Meváltozott politikai helyzetünknek konzekvenciáit a politikai élet minden vonatkozásában le kell vonnunk. Nem folytathatjuk ott, ahol abbahagytuk. Egész politikai életünket új alapokra kell fektetnünk. Új alapokra, amelyek alkalmazkodnak a megváltozott viszonyokhoz, s amelyek biztosítják nekünk azt a lehetőséget, hogy alkotmányos állampolgári jogaink minél teljesebben és minél gyorsabban érvényesüljenek a valóságban is.”⁸

A hogyan tovább kérdésében megszólalt a nagy befolyású Várady Imre is, aki egyértelmű ajánlatot tett a Radikális Pártnak:

„Mi készen vagyunk a teljes jogegyenlőségen alapuló, kölcsönös megértést kereső, az állam igaz nagy céljait szolgáló együttes alkotó munkára. Ebből kérjük részünket. Nem könyörögve, nem kunyerálva: értékért, értéket szolgáltatva.”⁹

Az Állami Választási Bizottság 1922. december 29-én ülésezett, s kezdetben hajlott arra, hogy a névjegyzékek hivatalból történő kiegészítése mellett foglaljon állást. Az optálási határidő ismételt előtérbe helyezése miatt azonban újabb kételyek merültek fel az

⁵ *Službene Novine Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*, 1922. június 10. 4. szakasz.

⁶ Uo. 13. szakasz.

⁷ *Bácsmegyei Napló*, 1922. december 31.

⁸ *Bácsmegyei Napló*, 1922. december 28.

⁹ *Bácsmegyei Napló*, 1922. december 30.

állampolgárság vonatkozásában, s végül a kérdés megtárgyalását a bizottság elhalasztotta. Az idő sürgetett; a választásokon résztvevők névjegyzékét eredetileg ugyanis január 5-én zárták volna le.¹⁰

A határidő lejárta előtt három nappal végül kedvező döntés született. Ez aligha a magyarok iránti gesztusnak volt betudható, sokkal inkább annak, hogy Otto von Keller német nagykövet a bizottság ülése előtt személyesen kereste fel Ninčić külügyminisztert, s ultimátumban követelte a német kisebbség számára a választójog megadását.¹¹ A nagykövet közbenjárására végül rendeletileg szabályozták a kisebbségek felvételét a névjegyzékbe, s annak határidejét január 31-ig meghosszabbították.¹² Január 7-én a Gráber László, Csetle János és Deák Leó által vezetett küldöttség is hasonló ígéretet kapott Belgrádtól.¹³

Szabadkán a város vezetősége azonban obstruálta a rendeletet: január 5-e után már nem volt hajlandó a névjegyzékek kiigazítására.¹⁴ A szabadkai közigazgatás azzal a kifogással utasította el a kiegészítést, hogy a város területén jelentős számban éltek olyanok, akik a belgrádi magyar nagykövetség útján optáltak Magyarország javára, így ezekről a személyekről a szerb–horvát–szlovén államnak nem volt tudomása. A városatyák az indoklás szerint végeredményben csak azt akarták a bojkottal megakadályozni, hogy idegen állampolgárok törvénytelenül vegyenek részt a választásokon. Hiába interveniált maga a pártelnök, Sántha György, a főispánnal és a főjegyzővel folytatott tárgyalások nem vezettek eredményre.¹⁵

Bár a választójog és a képviselő-jelölés kérdése véglegesen még nem volt megoldva, a Magyar Párt is megtette választási előkészületeit. Szabadkát és környékét például 13 kerületre osztották, s házról házra járva tájékoztatták az embereket a választójoggal kapcsolatos tudnivalókról, s megkezdték a magyarok összeírását is a választói névjegyzékbe.¹⁶

Újvidéken a hatóságok nem tanúsítottak a szabadkaihoz hasonló ellenállást: az első napokban mintegy 3300-an adták be kérelmüket a választói névjegyzékre,¹⁷ s annak ellenére, hogy Csetle Jánost Horgoson inzultus érte,¹⁸ nagyobb zökkenők nélkül kezdődött meg a feliratkozás Zentán¹⁹ is. Végül egy belügyminiszteri rendeletnek köszönhetően²⁰ a szabadkai közigazgatás is megkezdte a névjegyzékek hivatalból történő kiigazítását.²¹

Az egyre hevesebb országos agitációba a Magyar Párt is bekapcsolódott. A *Jogot, földet, kultúrát!* címmel megjelentetett program lényegében a szeptemberben elfogadott célkitűzéseket ismételte meg.²²

¹⁰ *Bácsmegyei Napló*, 1922. december 31.

¹¹ *Bácsmegyei Napló*, 1923. január 3.

¹² Uo.

¹³ *Bácsmegyei Napló*, 1923. január 8.

¹⁴ *Bácsmegyei Napló*, 1923. január 5.

¹⁵ *Bácsmegyei Napló*, 1923. január 6.

¹⁶ *Bácsmegyei Napló*, 1923. január 2.

¹⁷ *Bácsmegyei Napló*, 1923. január 6.

¹⁸ Uo.

¹⁹ Uo.

²⁰ *Bácsmegyei Napló*, 1923. január 19.

²¹ *Bácsmegyei Napló*, 1923. január 10.

²² *Bácsmegyei Napló*, 1923. január 18.

Trifković miniszternek egy januárban elejtett nyilatkozatából a szemfüles korabeli olvasók már tudhatták, hogy a Magyar Párt tárgyalásokat folytat a radikálisokkal egy esetleges választási együttműködésről. Trifković ekkor ugyan még nem erősítette meg a magyarok választójogának véglegességét, azt viszont igen, hogy a magyar prominensekkel folytatott addigi tárgyalások alapján a Bánság északi részén a magyarok a radikális jelölt Ninčić külügyminisztert fogják támogatni, s azt is hozzátette, hogy hasonló kérdésekről tárgyaltak Dél-Bánát és a Bácska vonatkozásában is.²³

A Magyar Párt és a radikálisok közötti tárgyalások január 18-án fejeződtek be.²⁴ A magyar fél a tárgyalások során elsősorban a választói névjegyzékek teljességét, illetve a magyaroknak a március 18-i választásokon való részvételét kívánta elérni. Bár a választójogot az alkotmány szavatolta, a tárgyalásokon a radikálisok kemény feltételeket szabtak. Csak akkor járultak hozzá a magyarok szavazati jogához, ha a Magyar Párt a bánáti kerületekben nem állít külön jelölteket, hanem a Radikális Pártot támogatja. A szabadkai, zombori és újvidéki kerületekben a Magyar Párt külön listával indulhatott. Mindez több mandátumról való lemondást jelentett.²⁵ Tovább súlyosbította a helyzetet, hogy a radikálisok a leendő parlamenti munkában is alárendelt szerepet szántak a magyaroknak. Elvileg ugyan szabad kezet adtak minden olyan kérdésben, amelyik a nemzetiségek jogait és érdekeit érintette, de más területeken a Magyar Pártot a kormány engedelmes szavazógépezetének a részévé akarták tenni.²⁶

A kemény feltételek megtárgyalására január 19-én este ült össze a Magyar Párt vezetősége. A megbeszélésen a pártvezetőkön kívül jelen volt a bizalmi körbe tartozó Dettre János, Havas Károly és Vukov Lukács is.²⁷

Másnap reggel a *Hírlap* címdoldala az *Erkölcstelen paktum* címmel jelent meg. Vukov írásában inkább a hangtónus, semmint az abban közltek voltak a meglepőek, ugyanis mint arra az imént már rámutattunk, a korabeli figyelmes újságolvasó már január 15-én Trifković nyilatkozatából értesülhetett a készülőben lévő paktum egyes elemeiről.

A *Hírlap* január 20-i vezércikkére reagálva a Magyar Párt vezetősége kommunikéval próbálta megvédeni a kormánypárttal megtárgyalt egyezséget:

„A Magyar Párt elnöksége nem kíván vitába bocsátkozni, hanem pusztán annak a ténynek a megállapítására szorítkozik, hogy a párt és a kir. kormány között lefolyt tárgyalások eredményét ismertető elnöki jelentés kapcsán megindult vita során minden felszólaló annak a véleményének adott kifejezést, hogy az adott helyzetben és megbízatásának keretében az elnöki tanács másképp nem járhatott el, mint ahogy eljárta és a felszólalások nyomán az egész vezérlőbizottságban egységesen is ez a vélemény alakult ki.”²⁸

²³ *Bácsmegeyi Napló*, 1923. január 15.

²⁴ *Bácsmegeyi Napló*, 1923. január 21.

²⁵ *Hírlap*, 1923. január 20.

²⁶ *Bácsmegeyi Napló*, 1923. január 21.

²⁷ Csuka 1995, 108.

²⁸ *Bácsmegeyi Napló*, 1923. január 21.

Ekkor azonban már késő volt. A Pašićtyal már elkeseredett hatalmi harcot folytató Stojan Protić *Szégyenteljes váltságdíj* című vezércikkében rántotta le a leplet a radikálisok igazi szándékairól kimondva azt, hogy elméleti esély sincs arra, hogy a magyarok mindenütt megkapják a választójogot:

„[...] ezt a csúf és méltatlan egyezményt a kormány nem lojálisan hajtja végre. Ott, ahol az egyezmény értelmében a magyaroknak a radikálisokra kell szavazniuk, ott valóban fel is vették őket a névjegyzékbe – a Bánságban. De, ott, ahol a magyarok önálló listával lépnének fel, ott mindenféle zavarossággal próbálják megghiúsítani a magyarok felvételét a névjegyzékbe, vagy pedig az utólagos bevezetés jogi érvényét akarják kétségbe vonni.”²⁹

Hogy valóban volt mindennek létjogosultsága, arra az egyik közvetett bizonyíték az, hogy még Protić cikkének megjelenése előtt közölték a szabadkai hatóságok, hogy nem fogadták el a Magyar Párt által összeírt választói listát.³⁰ A macska-egér játék és az időhúzás pedig az elkövetkező napokban is folytatódott: január 24-én a hivatalos közegek újra megkezdték a névjegyzékek kiigazítását,³¹ de a következő napon már le is álltak vele.³²

Mindezzel párhuzamosan a magyarok esetleges szavazati joga a szláv pártokban fokozta a veszélyérzetet. Ez elsősorban Szabadkán volt szembeűnő, ahol az ádáz demokrata–radikális szembenállás ellenére a szláv politikai elit megindult a tömbösödés felé: kimondottan a Magyar Párt elleni szövetség, egy szláv egységfront létrehozásának a céljából kezdődtek tárgyalások a Demokrata Párt, a Radikális Párt, a hadirokkantak és a telepések között.³³

Sőt, a szláv pártok – ha már engedni kényszerültek a választójog kérdésében – a magyarság tömegeit továbbra is a saját befolyásuk növelésére szerették volna felhasználni. Ismét előkerült a már oly sokat hangoztatott régi tézis, amely a nemzetiségi kérdéstről az osztályérdekek azonosságának hangsúlyozásával akarta elterelni a nincstelen magyar tömegek figyelmét, s ezzel párhuzamosan a suttogó propaganda révén felerősítették azokat a híreszteléseket is, miszerint a Magyar Párt az urak pártja.³⁴

A Muravidék, ahol vegyesen laktak vendek, németek és magyarok, külön választási egységet képezett. Az itt mozgolódó erők az Egységes Muravidéki Párt létrehozásával azt a Vajdaságban utópiának számító elképzelést szerették volna elérni, hogy egy zászló alá szólítsák a nemzetiségieket. Az Egységes Muravidéki Párt szervezőbizottságában ezért egyformán részt vettek a vendek, a magyarok és a németek, elnökévé pedig Kuhár Istvánt, a *Muravidék* lap szerkesztőjét választották. Csakhogy mint máshol is, a háttérben itt is más erő állt: a Demokrata Párt, amely a formálisan független politikai opciót azzal a céllal

²⁹ *Radikal*, 1923. január 26.

³⁰ *Bácsmezei Napló*, 1923. január 23.

³¹ *Bácsmezei Napló*, 1923. január 25.

³² *Bácsmezei Napló*, 1923. január 26.

³³ *Bácsmezei Napló*, 1923. január 27.

³⁴ *Bácsmezei Napló*, 1923. január 19.

indította végül a saját listáján, hogy elszívja riválisai szavazóit, s egyben maximalizálja a saját táborának a számát.³⁵

A Vajdaságban ennél egyértelműbb dolgok történtek. A Magyar Párttal folytatott tárgyalások ellenére a Radikális Párt Oroszlámon megszervezte első magyar tagozatát.³⁶ Közben a *Hírlap* azt a hírt közölte, hogy a zentai szervezet vezetői – Csetle János és Sóti Ádám lemondtak.³⁷ A *Bácsmegyei Napló*, amely ekkor már napi harcot vívott a konkurens szabadkai lappal, cáfolta ezt.³⁸ A tagadás ellenére a zentai szervezetben valóban súlyos gondok voltak.³⁹ Január 28-án a Keczei-féle vendéglőben rendkívüli tisztújító közgyűlést hívtak össze. Keczei Mészáros Ferenc rövid beszédében felszólította a jelenlévőket, hogy titkos szavazáson a legjobb belátásuk szerint döntsenek a pártvezetőről. Ezt követően Csetle kért szót, aki a szokásos frázisok és biztató szavak után arra kérte az egybegyűlteket, hogy ne engedjék az erők szétforgácsolását. A Keczei által javasolt szavazásra végül nem került sor, s Csetle beszéde után Sóti Ádám bejelentette, hogy a gyűlés során arra a megállapításra jutott, hogy a zentai magyarság egyöntetű bizalommal van a jelenlegi vezetőség iránt. Ezért Csetle is és ő is továbbra is megmaradnak a párt élén, nem mondanak le az elnökségről, s nem örvendeztetik meg azokat, akik azt a lemondás kiprovokálása és a pártegység megbolygatása miatt tendenciózusan híresztelték.⁴⁰

Hogy az erős kézzel megfékezett pártbomlást végül mégsem sikerült megakadályozni, arról a radikálisok gondoskodtak. Jovan Radonić, a radikálisok szabadkai listavezetője ugyanis Zentára utazott, s magához hívatta a Magyar Párt tagjait, majd felszólította őket, hogy lépjenek át a Radikális Pártba. Sóti ezt elutasította. Radonić erre a már jó előre megkevert lapokat az asztalra rakva bejelentette, hogy a radikálisok a Zentai járásban Joca Vujić földbirtokos mellett Schramm Nándor ékszerészt is indítják. A hír bombaként robbant. Schramm ugyan ekkor még a Magyar Párt tagja volt, de a következő napon már be is lépett a Radikális Pártba.⁴¹ Mindez oda vezetett, hogy a zentai iparos testület végül úgy döntött, hogy a választásokon a kormánypártot fogja támogatni. A döntést Banovacszy Lázár, az Ipartestület elnöke azzal indokolta, hogy a zentai iparosok nagyon rossz gazdasági körülmények között élnek, szükségük van a kormány anyagi és erkölcsi támogatására, az ellenzék melletti kiállás csak megbosszulná magát, és olyan helyzetet teremtene, amely tovább rontana amúgy is mostoha sorsukon.⁴² Ez a fejlemény igazi meglepetéssel bírt, s lesújtóan hatott a Magyar Pártra.

Ekkor már egyébként elemi erővel folyt a *Bácsmegyei Napló* és a *Hírlap* harca, amelyre az apropót a paktum nyilvánosságra hozatala szolgáltatta. Január 28-án ismeretlen tettesek behatoltak a *Hírlap*ot előállító Fischer és Krausz nyomdába, s a berendezéseit szétrombol-

³⁵ *Bácsmegyei Napló*, 1923. január 18.

³⁶ *Bácsmegyei Napló*, 1923. január 20.

³⁷ *Hírlap*, 1923. január 22.

³⁸ *Bácsmegyei Napló*, 1923. január 23.

³⁹ A párton belüli ellentéteket Csuka is megemlíti. Csuka 1995, 10.

⁴⁰ *Bácsmegyei Napló*, 1923. január 29.

⁴¹ *Bácsmegyei Napló*, 1923. január 31.

⁴² *Bácsmegyei Napló*, 1923. február 9.

ták.⁴³ Egy nappal később az a hír jelent meg a *Bácsmegeyi Napló*ban, hogy a nyomdában nem rombolók, hanem betörők tettek kárt.⁴⁴ A következő napon a *Hírlap* pedig azzal vádolta meg konkurensét, hogy tévútra akarta vezetni a nyomozást, ráadásul a nyomdát tönkretévőkkel is összekötetésben állt, sőt minderről „a novisadi vállalatoknál érdekes adatok állnak rendelkezésre, amelyek több cionista vezért is kompromittálnak”.

A vádakra a *Bácsmegeyi Napló* úgy reagált, hogy Vukov Lukács, a *Hírlap* szerkesztője a szerb hatalom beépített ügynöke, „aki mielőtt a maga magyarságát felfedezte, a *Bácsmegeyi Naplót* feljelentette a Belügyminisztériumban, ahol az volt a vádja ellene, hogy magyar szellemben ír, s nem közli az ő szerb-barát cikkeit”.⁴⁵

A nyomdáját ért támadás ügyében február 1-jén a *Hírlap* azt közölte, hogy a rendőrség hivatalos álláspontja szerint a nyomdába betörtek, és a betörők a rabláson túl romboltak is. A lap mindezt úgy kommentálta, hogy „[a] rendőrség álláspontja hogy a tolvajok mellékesen romboltak is, mi a *Hírlapot* ért előzetes támadásokon és fenyegetődzéseken kívül még számtalan okból arra következtetünk, hogy rombolók voltak ott, akik mellékesen loptak is. Ha a rendőrségnek sikerül kinyomoznia a tetteseket, ez a vita is eldől”.⁴⁶

A *Bácsmegeyi Napló* aznap számában indulatosan reagált a *Hírlap* cikkére.

„A toll felelőtlenjei, a *Hírlap* című suboticaí magyar nyelvű újság főszerkesztője tegnap a legsúlyosabb becsületebló merényletet követte el a *Bácsmegeyi Napló* ellen. [...] Mi nem akarunk halottkémek lenni ennél az erkölcsi öngyilkosságnál. Mi csak azt állapítjuk meg, hogy a *Hírlap*, akkor, amikor a Fischer és Krausz nyomda ellopott gépszíjai miatt hátba támadta a Magyar Pártot, többet rombolt politikai morál és köztisztesség templomában, mint a rombolókká előlépett betörők a Fischer és Krausz nyomdában.”⁴⁷

Közben január 31-én lejárt a választási névjegyzékek hivatalból történő kiigazítására kitűzött végső határidő. A *Hírlap* január 30-án megjelent, de 31-ei keltezésű számában közölte Aleksandar Tasićnak, a névjegyzékek felülvizsgálását végző bírói tanács egyik tagjának a nyilatkozatát, amely szerint a január 6-a után felvettek a márciusi választásokon mégsem érvényesíthetik választói jogukat.⁴⁸

A Tasić nyilatkozatára írt kommentárjában a *Hírlap* azzal vádolta meg a Magyar Párt vezetőit, hogy a paktum eltaktizálásával és az üzérkedéssel a magyarságot a választási jogfosztás zsákutcájába juttatták. Magáról a paktumról pedig úgy írt, hogy az a kormánnyal való ügyeletes alkudozás eredménye, mely a magyarságot sorsdöntően károsította meg.

⁴³ *Bácsmegeyi Napló*, 1923. január 29.

⁴⁴ *Bácsmegeyi Napló*, 1923. január 30.

⁴⁵ *Hírlap*, 1923. január 31.; *Bácsmegeyi Napló*, 1923. január 31.

⁴⁶ *Hírlap*, 1923. február 1.

⁴⁷ *Bácsmegeyi Napló*, 1923. február 1.

⁴⁸ *Hírlap*, 1923. január 30.

„A paktum görögtüzes ordíttatásos hercehurca, amelyben nagyon élelmesen eljátszották a magyarság legelemibb jogát: a választójogot.”⁴⁹

A *Bácsmegyei Napló* munkatársának Tasić tagadta a *Hírlap*ban közölteket, s azt állította, hogy csupán azt nyilatkozta az újságnak, hogy az illetékes testület február 5-én fog dönteni a választói névjegyzékek ügyében. A *Bácsmegyei Napló* a bíró nyilatkozatát a *Hírlap* elleni támadásra használta fel:

„Az utolsó pillanatban, amikor föl kell hívni mindenkit, akiben még van magyar érzés, hogy közömbössége ne engedje befulladni az ott élő magyarságnak ez idő szerint legnagyobb érdekét, amikor a magyar újságnak, ha az nemcsak nyelvében, hanem szándékában és szeretetében is magyar, csak az lehet a kötelessége, hogy fölkeltse, ébren tartsa és lelkesedéssé fokozza az érdeklődést, akkor jelenik meg a *Hírlap*nak ez az elcsüggesztő, defetista, munkakedvet kioltó cikke, melynek az ártó szándékon kívül hamisított nyilatkozat és tudatlanság a forrása.”⁵⁰

A *Bácsmegyei Napló* a *Taszics bíró úr, a Hírlap, a magyar választójog árulója, a törvény üzenete s a paktum „görögtüzes ordítói”* dörgedelmes cikkében még nem ismerhette a közeljövő fejleményeit.⁵¹

„Taszics Alexander, a szubotcai törvényszék bírása. Taszics úr azt hiszi, hogy a magyarság perében ő mondja ki az ítéletet. Azt hiszi, hogy tőle függ, hogy ebben az országban kinek lesz választójoga, s kinek nem. Nem akarjuk zavarni ebben a hitében. Csak azt furcsálljuk, hogy miért mutat olyan magatartást, mint amilyenhez minket csak a képviselőjelöltek szoktattak hozzá. Mindenkinek igazat ad, aki hozzá fordul. Amikor, a választójogért harcoló *Bácsmegyei Napló* fordul hozzá, azt mondja, a bíróság dönt, s a törvényt fogja alkalmazni. (A törvény pedig, írjuk, mondjuk, bizonyítjuk és harcoljuk mi, nemcsak lehetővé, de kötelezővé teszi, hogy mindenki szavazzon, aki a választói listába fel van véve.) Amikor a magyarság választójogának ellenzője, a *Hírlap* intéz kérdést hozzá, azt feleli, nem fognak a magyarok szavazni. A *Bácsmegyei Naplónak* azt mondja: nem tette azt a nyilatkozatot, amit a *Hírlap* közöl, a *Hírlapnak* azt mondja, nem nyilatkozott úgy, ahogy azt a *Bácsmegyei Napló* reprodukálta. Taszics Alexander bíró úrnak adhatunk egy megszívlelésre érdemes tanácsot: hallgasson. A bírói méltóság viselőjéhez csak egyetlen dolog illik: ha hallgat arról az ügyről, aminek elintézésében része lesz. A bíró nem szokott nyilatkozni arról az ügyről, aminek eldöntése rá van bízva. A bírói elfogultlanság, a bírói érdektelenség megőrzése megtiltotta eddig az igazságszolgáltatás bármely szervének, hogy az előtte folyó perben döntés előtt közreadja s vitathatóvá tegye álláspontját.”⁵²

⁴⁹ Uo.

⁵⁰ *Bácsmegyei Napló*, 1923. február 1.

⁵¹ *Bácsmegyei Napló*, 1923. február 3.

⁵² Uo.

A Tasićot keményen bíráló kritika után a *Bácsmegeyi Napló* a *Hírlap* január 30-i cikkének azon megjegyzésére reflektál, amely szerint azzal vádolta a Magyar Pártot, hogy a paktum eltaktizálásával és az üzérkedéssel a magyarságot a választási jogfosztás zsákutcájába juttatta. A paktum – ahogy a *Hírlap* írta – „görögtüzes ordíttatásos hercehurca, amelyben nagyon élelmesen eljátszották a magyarság legelemibb jogát: a választójogot”.⁵³ A *Bácsmegeyi Napló* a *Hírlap*nak esve egyenesen árulással vádolta meg Vukov Lukácsot, aki a legvégzetesebb árulást akkor követte el, amikor a Magyar Párt kérése, határozata, tiltakozása ellenére közétette a paktum tartalmát.

„Ez a közlés a Magyar Párt ellen hívta ki a nacionalista érzések által fűtött pártszenvédeleket. Nemcsak a nacionalisták s a demokraták fordultak a Magyar Párt ellen, még Protics Sztoján⁵⁴ is támadta miatta a kormányt s a beogradi vezető radikális lapok is elégtelenségüknek adtak kifejezést.”⁵⁵

Ekkor pedig már sejteni lehetett, hogy a választójog kérdése nem a Magyar Párt szájíze szerint fog megoldódni. A *Bácsmegeyi Napló* az előremenekülés útját választva így teremtette meg azt az utókorban is élő mítoszt, amely szerint a kudarcért kizárólag Vukov Lukács okolható, vagyis ha a magyarságnak nem lesz választójoga, legfőként azért nem lesz, mert a *Hírlap* a Magyar Párt kívánságának és akaratának fittyet hányva közétette a megállapodás tartalmát: „A magyarság választójogát nem a kormány, nem a Magyar Párt, nem Csetle, Deák, Gráber és Várady hiúsították meg, hanem a *Hírlap* jogosulatlan közlése.”⁵⁶ És hogy Vukov Lukácsal kapcsolatban megfogalmazott árulási koncepcióját a *Bácsmegeyi Napló* teljessé tegye, a régi szennyest kitergetve azzal zárta vezércikkét, hogy ugyanaz a Vukov Lukács, aki most fékevesztett amorálisában tajtézik a Magyar Párt és vezetői ellen a paktum miatt, volt az első, aki egy magánlevélben még a kormánnyal folytatandó tárgyalások érdekében a Radikális Párttal való tárgyalást sürgette.⁵⁷ Ugyanezen a napon Vukov Lukács a *Hírlap*ban *Följelentés* című cikkében azzal vádolta Fenyves Ferencet, hogy a hatóságokkal összejátszva szerezte meg a *Bácsmegeyi Napló* tulajdonjogát. Mint írta, 1920-ban Pavle Dobanovački akkori főispán raportra rendelte őt, és fenyegető szavak özönében közölte vele, hogy betiltja a *Bácsmegeyi Naplót*, ha az autonómiáért küzdők érdekében ír. Vukov ezt elutasította, aminek az lett a következménye, hogy a főispán a Demokrata Párt támogatásával annak ellenére intrikálta ki Vukovot a szerkesztőségéből, hogy a lap kiadási joga Vukov Lukácsé volt.

„Igaz, hogy a lap kiadási joga az enyém volt, az én nevemre szólt, – belügyminiszteri engedély nélkül akkor nem lehetett lapot kiadni – viszont Fenyves mögött ott állt a főispán és a hatalmas demokrata érdekszövetség, melyet naponta végignyalt. Így

⁵³ *Hírlap*, 1923. január 30.

⁵⁴ Protic *Szégyenteljes váltságdíj* című cikkének lényeges pontját tartalmazó ismertetését lásd feljebb.

⁵⁵ *Bácsmegeyi Napló*, 1923. február 3.

⁵⁶ Uo.

⁵⁷ Uo.

esett meg, hogy Fenyves továbbra is kiadta a lapot, hogy én egy beadványban hiába tiltakoztam ez ellen a belügyminiszternél. Ez a tiltakozás az a följelentés, melyet a *Bácsmegyei Napló* naponta emleget. Az ügyre vonatkozó iratokat a belügyminiszter később áttette a királyi ügyészséghez, amiből a *Bácsmegyei Napló* azt a variációt eszelte ki, hogy az ügyészségen tettem följelentést ellenük amiatt, mert nem akarták leadni az én szerbbarát cikkeimet.”⁵⁸

Fenyves minderre még ugyanaznap reagált:

„Ebből az az igaz, hogy 1920-ban, amikor az alkotmány még nem volt meg, a magyar lapoknak strohmannra volt szükségük. Ilyen strómanként alkalmazta a *Bácsmegyei Napló* a francia hadifogságból akkor visszatért Vukov Lukácsot, akiről azt lehetett feltételezni, hogy a háború hosszú éveit alatt erkölcsi érzékében megtisztult. S Vukov Lukács szerepelt 1920 augusztusától 1921 áprilisáig a *Bácsmegyei Napló* szerkesztőjeként. Ha ez alatt az idő alatt a *Bácsmegyei Napló* nem szolgálta elég erővel a magyarság igazait, akkor ez a cenzúrán kívül Vukov Lukács bűne. A mai napig mit sem hallottam arról, hogy Dobanovacski Pál főispán Vukovot a lap iránya miatt megfenyegette volna, előttem Vukov ezt soha nem említette, viszont nekem Dobanovacski főispán ezt soha nem mondta, soha a lapra fenyegetéssel nem gyakorolt befolyást. Hisszük, hogy ő maga is elmondja majd, lefolyt-e közte és Vukov közt az a jelenet, amit Vukov elmond.”⁵⁹

Konkretizálva a *Bácsmegyei Napló* eddigi utalását Vukov Lukács egykori feljelentésével kapcsolatban Fenyves közli a szabadkai királyi ügyészségen 2329/921-es számon vezetett dokumentumot.⁶⁰

„Állítom és tanúkkal tudom bizonyítani, hogy dr. Fenyves Ferenc és dr. Dettre János engem megakadályoztak a lap szerkesztésében, mert én nem akartam, hogy a lapban olyan cikkek jelenjenek meg, amelyek nyugtalanítják és elégedetlenséget keltenek az itteni magyar közönség közt, s amelyek alkalmasak lettek volna dr. Fenyves és dr. Dettrenek a magyar kormány szemében való rehabilitálására Budapesten. Ők soha sem tudták nekem megbocsájtani, hogy én a tárca rovatban közzétettem Hajnal Jenő⁶¹ bécsi emigráns újságíró ártatlan, irodalmi tárcáit, ami miatt

⁵⁸ *Hírlap*, 1923. február 3.

⁵⁹ *Bácsmegyei Napló*, 1923. február 3.

⁶⁰ A feljelentés szövege az újságolvasó közönség számára nem volt teljesen ismeretlen, mivel azt a szabadkai *Neven* 1921. szeptember 10-i számában már leközölte.

⁶¹ Hajnal Jenő (Hőgyész, 1889 – New York, 1977. július 11.) újságíró középiskolai tanulmányait Kaposváron végezte, majd vidéki újságoknál dolgozott Szabadkán és Nagyváradon. 1912-ben ő szervezte meg Dutka Ákossal, Marton Manóval és Nagy Andorral az első újságírósztrájkot. Az I. világháború alatt Budapestre költözött, a *Déli Hírlap*, majd a *Világ* munkatársa lett. Az őszirózsás forradalom idején a Nemzeti Tanács őt bízta meg a posta ellenőrzésével. A Tanácsköztársaság idején a *Vörös Újság* munkatársa, majd Bécsbe emigrált. A harmincas években Párizsba ment, majd 1940-ben New Yorkba költözött. Ott élt haláláig, és különféle baloldali emigráns lapoknak dolgozott.

a lapot kitiltották Magyarországról. Havas Károly szabadkai újságíróval tudom bizonyítani, hogy Fenyves és Dettre a lap kitiltása után a lapnak egyes számait, amelyek irredenta cikkeket tartalmaztak, borítékban a magyar kormánynak és a politikusoknak küldözgették... Bizonyíthatom, hogy dr. Dettre János a *Bács megyei Napló*t úgy szerkeszti, hogy ez a lap – nagy elterjedtsége révén – befolyásolja a magyarság érzésvilágának kialakulását a magyar kormánynál való rehabilitálása érdekében.”

Fenyves megsemmisítő válaszát a következőkkel zárta:

„A magyarság tiszta céljait szennyes indulatú emberek nem hiúsíthatják meg s a magyarság megvetésének le kell sújtania azokra, a kik olyan múlt után, mint aminő múltja a *Hírlap* szerkesztőjének van, most az intranzigens magyarbarátság tógáját öltik fel, s olyan célokért, amely ezek után mindenki előtt világos lehet, meg akarják bontani a magyarság egységét.”⁶²

A *Bács megyei Napló* és a *Hírlap* összecsapásai az elkövetkező napokban is folytatódtak. Vádak és viszontvádak hangzottak el mindkét fél részéről. Időközben a háttérben is zajlottak az események. A Radikális Párt disszidense, Stojan Protić Momčilo Ivanićot küldte Szabadkára, hogy választás előtti koalíciós tárgyalásokat folytasson a magyarokkal és a bunyevácokkal. Az ajánlat kecsesítő volt: a listavezető Protić szűkebb környezetéből került volna ki, a járási jelöltek pedig számarányuknak megfelelően magyarok és bunyevácok lettek volna. Egy ilyen kompromisszum megszületése vélhetőleg az erőviszonyok gyökeres átalakulását hozta volna a Bácskában.⁶³ Két nappal később bekövetkezett a végleges szakadás a Radikális Pártban: Stojan Protić, aki önálló listával indult a választásokon, nyílt felhívást intézett a magyarokhoz a közös választási fellépésre.⁶⁴

A Magyar Párt és Protić tárgyalásai az erőviszonyok esetleges megbomlásával fenyegettek, s mindez heves reakciót váltott ki a radikálisokból. Ezzel volt összefüggésben az, hogy a szabadkai törvényszék február 6-ai határozatában csak azoknak engedélyezte a márciusi választásokon a szavazást, akiket január 6-áig felvettek a választói névjegyzékbe.⁶⁵ Pár nappal előbb az Alsólendvai járásban a zsidókat fosztották meg állampolgárságuktól, s ezzel együtt szavazati joguktól.⁶⁶ A rossz hírek máshonnan is kezdtek érkezni. Újvidék Polgármesteri Hivatala február 6-án 7200 szavazó adataival 9 névjegyzéket terjesztett be a törvényszékhez. Az Ivo Lukić által vezetett tanács a beterjesztett 9 választói névjegyzékből 6-ot hitelesített, 3-at viszont visszautasított. Ebben a 3 visszautasított névjegyzékben szerepelt a város által hivatalból fölvetett 2200 magyar szavazó.⁶⁷

⁶² *Bács megyei Napló*, 1923. február 3.

⁶³ *Bács megyei Napló*, 1923. február 5.

⁶⁴ *Bács megyei Napló*, 1923. február 8.

⁶⁵ *Bács megyei Napló*, 1923. február 7.

⁶⁶ *Bács megyei Napló*, 1923. február 4.

⁶⁷ *Bács megyei Napló*, 1923. február 11.

Protić lapja, a *Radikal* hosszabb cikkeket szentelt az újabb önkényeskedéseknek. *A szabadkai törvényszék felesleges határozata és a Választói névjegyzékek önkényes kiigazítása* címek alatt a következőket írta:

„Néhány vajdasági községben valóságos gúnyt űztek a névjegyzékek összeállításából. Ahol 2000 választót kellett volna felvenni, csak 340-et vettek fel, ahol 3000-et, ott csak 450-et és így tovább. Ez azt jelenti, hogy nálunk többé nem tisztelik a törvényeket és hogy szörnyű önkény folyik az uralkodó párt érdekében.”⁶⁸

Ekkor már eresztékeiben recsegett-ropogott a kormány és a Magyar Párt egyezsége. A Magyar Párt vezérőlbizottságának február 11-i ülésén végül kiderült, hogy a Magyar Párt és a kormány paktuma a gyakorlati végrehajtás előtt megszűnt.

Az ülést Sántha György elnök nyitotta meg, majd felkérte Várady Imrét, hogy ismertesse a jelenlévőkkel a fejleményeket. A jelenlévők őrlődését, a döntéshozatal nehézségét jól tükrözik Várady szavai, aki felszólalását azzal kezdte, hogy felhívta a jelenlévők figyelmét: igyekezzenek a lehető leghiggadtabban mérlegelni a helyzetet, és csak a száraz tényekre hivatkozzanak.⁶⁹

„– A paktum lényege az volt, hogy a kormány biztosítja a magyarság választójogát és pedig azt, hogy a választói névjegyzékekbe fel fogják venni az összes nemzeti kisebbségeket. [...] Óhajtottunk egyéb biztosítékokat is a magyarság számára. Előterjesztettük követeléseinket az agrárreform, a magyar iskolaügy, a hadirokkantak és egyéb magyarságot érintő sürgős kérdésekben... A kormány azonban mindjárt a tárgyalások legelején arra a merev és elutasító álláspontra helyezkedett, hogy sem az iskolaügyben, sem a többi más kérdésben nem hajlandó velünk tárgyalásokba bocsátkozni. [...]

– A kormány nem tartotta be a paktumot, mert a helyi hatóságok a mai napig nem vették fel a választói névjegyzékbe a magyar választók nagyobb felét, mert a választói kerületek és a szavazóhelyek beosztása is arra vall, hogy nem is vették figyelembe a magyarok felvétele által okvetlenül megnövekedő magasabb választói létszámot, mert a választói névjegyzékek felülvizsgálására hivatott törvényszékek (mint például a szabadkai és az újvidéki) álláspontja szerint a névjegyzékekbe január 6-ika után felvett magyarok nem szavazhatnak a márciusi képviselő választásokon. [...]

– E minden kétséget kizáró tényező alapján a Magyar Párt vezérőlbizottságának meg kell állapítania, hogy fennáll-e még a paktum a kormány és a párt között? A felelet egy lehet csupán erre a kérdésre, az, hogy a mai nappal megszűntek a kormány-nyal szemben vállalt kötelezettségeink, a mai naptól kezdve ismét paktummentesek vagyunk és szabad kezet nyertünk újra.

⁶⁸ *Radikal*, 1923. február 10.

⁶⁹ *Bácsmegeyi Napló*, 1923. február 12.

– És ugyanakkor határoznunk kell abban a kérdésben is, hogy ilyen körülmények között, mikor a magyarságnak igen kis hányada nyerte el választói jogát, részt vegyünk-e a választási küzdelemben? A rendelkezésünkre álló statisztikai adatok tanulsága szerint a magyar választók mostani számaránya alapján egy, legfeljebb két képviselőnk jutna be a parlamentbe.”

Várady Imre beszédét követően a Magyar Párt végérvényesen döntött: nem vesz részt a márciusi választásokon. A döntés meghozatala után Gráber László jelentette be, hogy a párt vezetősége tájékoztatni kívánja a jugoszláviai magyar közvéleményt a politikai helyzetről, a pártnak a választói jog megszerzésére irányuló küzdelméről, a kormánnyal kötött paktumról, annak meghíusulásáról és végül arról, hogy miért nem vehet részt a magyarság a márciusi képviselőválasztásokon, azaz miért kell a magyarságnak a passzivitás álláspontjára helyezkedni a választások idején.⁷⁰ A manifesztumot végül február 13-án hozták nyilvánosságra.

A dolgok ilyen irányú alakulásában vélhetőleg Budapest szava volt a döntő. A magyar kormány a tárgyalat időszakban mindvégig határozottan azon az állásponton volt, hogy meg kell őrizni a párt önállóságát, s az elkövetkező években is határozottan közbeavatkozott, amikor fennállt a veszélye annak, hogy a magyar szerveződés valamelyik szerb párttal – esetleg fúzióra lépve – kívánt politizálni. Ugyanekkor Budapest – mint erre már utaltunk – egyre ingerültebben nézte a párton belül az októbrista és zsidó értelmiség térnyerését is. Ezek a hangok már 1923-ban egyre erősebbek voltak a helyi közvélemény egy jelentős részénél is – elsősorban a Fáth Ferenc apátplébános köré szerveződő újvidékiek körében, ami a párton belül nemsokára újabb komoly vitákat, sőt belharcokat eredményezett. A belső viszonyokról Budapestet tájékoztató Hory András nagykövet ilyen előzmények után az 1925-ös, újabb választási kudarcot egyenesen a „baloldali magyar zsidó emigráció egységbontó tevékenységéeként” előállt helyzetnek tudta be.⁷¹

AZ ERŐSZAK HÓNAPJAI

Az 1922-es év a kiutasítások, a különböző adminisztratív tiltó rendelkezések, az oktatáspolitikai egyre súlyosabbá válása, illetve a Varga György-féle koncepciók per jegyében telt el. Az 1923-as év első felében – választási év révén – kulminálódott az erőszakhullám. Két jól elhatárolható tendencia követi végig ezeket a hónapokat: a nyílt utcai erőszak és a megsokasodó – kémkedéssel összefüggő – letartóztatások és perek.

Az események egyik főszereplője az 1922. január 25-én a dalmáciai Splitben eredetileg Jugoszláv Haladó Nacionalista Ifúság néven megalapított Orjuna⁷² (Organizacija Jugoslavenskih nacionalista – Jugoszláv Nacionalisták Szövetsége) volt. A névváltoztatásra

⁷⁰ Uo.

⁷¹ A. Sajti 2004, 52–55.

⁷² Az Orjuna-ról bővebben lásd Gligorijević 1963, 315–393.; Bošković 2006; Djuraskovic [2010. 12. 02.] http://www.etd.ceu.hu/2007/djuraskovic_stevo.pdf

1922 májusában került sor, amikor a meghozott új státútum értelmében az Orjuna már nem csak az ifúságot tömörítette. Megalapítói a Demokrata Párt harci szárnyából és közvetlenül Svetozar Pribičević hívei közül kerültek ki. A félkatonai szervezet a kezdeti időszakban az olasz területi igények miatt nagy támogatottsággal bírt Dalmáciában is. Az Orjuna első elnöke Marko Nani volt, de az Orjuna szerepe igazán 1922 februárja után nőtt meg, amikor Mirko Korolija (1886–1934) horvát költő vette át a vezetését. A dalmáciai olasz fenyegetettségén túl az Orjuna létrehozásához hozzájárult a Jugoszláv Államvédelemről szóló rendeletnek, az ún. Obznanának az 1920-as meghozatala, amely betiltotta a Jugoszláv Kommunista Párt működését. Az Orjuna-t azzal a céllal hozták létre, hogy védelmezze az államot a kommunizmustól, a szeparatizmustól és az irredentizmustól.

Mint a Demokrata Párt félkatonai szervezete, a jugoszláv unitarizmus feltétlen híve volt. Sok tekintetben a fasiszta szervezetek jellegzetességét hordozta magán, együttműködött a kor csetnik szervezeteivel, illetve a militáns Narodna Odbrana (Nép Védelem). Ideológiájának fókuszában az integratív jugoszlávizmus állt. Ennek értelmében a három néptörzs (a szerb, a horvát és a szlovén) alkotják az egységes jugoszláv nemzetet, s minden eszközzel ki kell küszöbölni a köztük lévő különbségeket, illetve mindent meg kell tenni annak érdekében, hogy „kiirtsák a társadalomból mindazon elemeket, akik fékezik az állami létezését és a nemzeti egységet”. Az Orjuna megalakulásától a terror eszközét alkalmazta a másként gondolkodókkal szemben. Tagjait tizedekbe szervezték, akik az ország egész területén fegyveres támadásokat intéztek a rendszer vélt vagy valós ellenfelei ellen. A magyar és a német kisebbség elleni támadásokon túl mindennaposak voltak a csatározásaik a Horvát Nacionalista Ifúsággal (Hrvatska Nacionalna Omladina – HANAO). Dalmácian túl az Orjuna-nak – az olasz veszélyérzet miatt – Szlovéniában is voltak támogatói. Szerbiában elsősorban a belgrádi egyetemi hallgatók körében volt népszerű. A Demokrata Párt 1924-es szakadása után továbbra is Pribičević oldalán maradtak, egészen annak 1927-es politikai pálfordulásáig, amikor Pribičević Radićtyal lépett koalícióra. Ekkorra az Orjuna már kezdett elszigetelődni, mivel a jugoszláv ideológia fő hordozójaként konfrontálódott a nagyszerb nacionalista ideológia képviselőivel is. Az 1929. január 6-án bevezetett diktatúrát a szervezet üdvözölte, a működését nemsokára mégis betiltották. Az Orjuna betiltása és az integratív jugoszlávizmusnak az állami ideológia hivatalos részévé tétele a gyakorlatban ugyanis a nagyszerb koncepciók megvalósítását célozta meg (az Orjuna betiltásának egyik oka is ez volt).

Az Orjuna vajdasági működését és terrorját Dobroslav Jevđević⁷³ irányította, s leginkább Zentát és Újvidéket sújtotta.⁷⁴ 1923. január 15-én ismeretlen egyének 120 német és magyar cégtáblát törtek össze Újvidéken.⁷⁵ Bár a rendőrség kivonult a helyszínre, némán szemlélte

⁷³ Dobroslav Jevđević (Miloševac, 1895 – Róma, 1962. október 2.) Boszniában született. Az Ifjú Bosznia tagjaként már 1908-ban részt vett a Poiterek elleni sikertelen merényletben. 1914-ben pedig szerepet játszott Ferenc Ferdinánd meggyilkolásában is. Ezt követően letartóztatták, így az első világháborút börtönben töltötte el. A második világháborúban mint csetnik parancsnok (vajda) vett részt. A háború után a szövetségesek fogságába került, haláláig római emigrációban élt. (Jevđević ideológiai publikációit Stevo Djuraskovic elemzi. Gligorijević 1963.)

⁷⁴ Gligorijević Újvidéket, Zombort és Szabadkát emeli ki. Gligorijević 1963, 329.

a vandalizmust, s az igazoltatás után a tetteseket elengedte. Ekkor már hónapok óta egy nagyobb Orjuna-társaság – amelyet az 1922. szeptemberi zentai események kapcsán már megemlégtünk – mindennapi rettegéssé tette a zentaiak életét.

1923 januárjában két hét alatt 6 inzultusra került sor.⁷⁶ Az Orjuna tagjainak provokációi teljesen felborították a város nyugodt életét, a hatóságok a tiltakozások ellenére továbbra sem intézkedtek. 1923. január 13-án, szombaton este a zentai zsidó nőegylet estélyén Slobodan Đorđević zentai főszolgabíróat támadták meg, aki előtte megakadályozta a készülődő Orjuna-provokációt. Előző nap a saját vendéglőjében verték meg Szüvási Ferenc vendéglőst, míg a rendezvény előtt egy Szudarevics nevezetű vendéglőst inzultáltak.

Sokkal súlyosabb incidens történt január 11-én az Eugén kávéházban. Az Orjuna által összevert Benedek Andor kereskedőt és Wéber Károly ügyvédjelöltet az Orjuna emberei azért vitték be a rendőrségre, hogy letartóztassák őket. Az Orjuna-tagok ugyanis azt állították, hogy Benedek szerbeket gyalázó szavakat használt, és olyan kijelentéseket tett, amelyek az állam védelméről szóló rendelet paragrafusaiba ütköztek.

Dimitrije Bešlić zentai főkapitány a letartóztatást követően több tanút is kihallgatott. Hogy a tanúk kihallgatása hogyan történt, azt az idők távlatából már nem lehet rekonstruálni, mindenesetre, amikor Keceli Mészáros Ferenc ügyvéd érdeklődött a letartóztatottak felől, a főkapitány a tanúk igen súlyos vallomásaira hivatkozott. Mint utóbb kiderült, a letartóztatásban Benedeket és Wébert csak napokkal később hallgatta ki. Végül Wébert indoklás nélkül szabadlábra helyezték, Benedeket pedig előbb beszállították a szabadkai ügyészség fogházába, majd elengedték.

Az ügy vélhetőleg itt el is felejtődött volna, ha időközben nem szivárog ki, hogy a kihallgatott tanúknak a vallomása nem felelt meg a valóságnak. Mint kiderült, a tanúk kényszer hatására vallottak, mert féltek a fizikai leszámolástól. Bešlić meg is fenyegette őket, hogy öt év börtönbüntetést is kaphatnak, ha nem úgy vallanak, ahogy azt ő elvárta tőlük.

Időközben más szemtanúk – Kaupert György, Kopasz Vencel, Berndt Márton, Szerencse István – is jelentkeztek, és részletesen, beszámoltak a kocsmában történekről. Az Orjuna állításával ellentétben a valóság vélhetőleg az volt, hogy Benedek illuminált állapotban hangosan énekelt a kocsmában, mire egy Preradović nevű egyén felszólította, hogy azt hagyja abba. Benedek ezt megtette. Nem sokkal később egy Krstanović nevezetű személy jött be a vendéglőbe, aki néhány szót váltott Preradovićyal, majd elhagyta a termet. Pár perccel később négyen-öten tértek vissza. Szó nélkül Benedek asztalához mentek, akit leütöttek, majd Wébert is megverték. Az összevert embereket ezután vitték be a rendőrségre. Később az is kiderült, hogy semmiféle szerbgyalázó megjegyzés nem hangzott el.

A botrány kirobbanása után Keceli Mészáros Ferenc a Magyar Párt megbízásából felkereste Branko Petrović polgármestert, akit arra kért, hogy orvosolja a magyarságon esett sérelmeket. A polgármester ezt azzal utasította vissza, hogy méltóságán alulinak tartja a beavatkozást az ilyen közönséges utcai és kávéházi verekedésekbe. A Magyar Párt részleges

⁷⁵ Felelőtlen elemek garázdálkodtak hétfőn este Novisadon. *Bácsmegeyi Napló*, 1922. január 16.

⁷⁶ A sentai felelőtlenek a jogrend ellen. *Bácsmegeyi Napló*, 1923. január 18.

sikert mégis elért ebben az ügyben: Đorđe Nikolić – a fenyegetőző (!) – rendőrkapitány végül 6 személyt kiutasított Zenta területéről.

A zentai közállapotok azonban nem sokat javultak. Miloš Knežević, a március 5-én hivatalba lépett új polgármester székfoglaló beszédében kijelentette, hogy minden erejével azon lesz, hogy a város nyugalma a rendbontásokkal szemben megvédje, s a legerélyesebb eszközökkel fogja megakadályozni a közelmúltban előfordult botrányos jelenetek megismétlődését.⁷⁷

Bár a Tisza menti városkában nagyszámú csendőregység cirkált, néhány órával a beiktatási ceremónia után ismeretlen tettesek mégis 18 magyar nyelvű cégtáblát törtek össze.⁷⁸ A cégtáblarombolás az Adai utcában, a főtéren és a vasút felé vezető Aleksandar király utcában történt. Letépték a dohánytőzsde feliratát, Sóti Ádám, Glücksthal Andor, Tolmácsi János ügyvédek és néhány kereskedő jelvényét is. Đorđe Nikolić rendőrkapitány gyors és erélyes fellépést ígért ebben az ügyben, az elkövetők kilétére végül sosem derült fény.

S miközben a zentaiak a csikorgó télben a következő lehetséges támadás időpontját és helyszínét találgatták, 1923. január 20-án az újvidéki *Délbácska* szerkesztőségét az Orjuna tagjai a földdel tették egyenlővé.⁷⁹ A támadásban súlyosan megsebesült Slezák Rezső fő-szerkesztő is.

A *Délbácska* elleni merénylet a szerb értelmiség egy részét is felháborította. Đorđe Tabakovićnak, az újvidéki ítéletábla elnökének a *Délbácska* felelős szerkesztőjéhez intézett levele is ezt tanúsítja:

„A nemzetiségi kérdés az a posztó, amelyből hazafisága lyukas köpenyére foltot szab boldog, boldogtalan. Minden gonoszságát, minden hibáját, minden vétkét feledteti és expiálja az, ki üti polgártársát és ezt csak azért, mert az más nemzetiségű. Hazugul a hazafiság köpenyegébe burkolódnak azok, akik elragadtatják magukat a legbrutálisabb és legvandálabb tettekre, akik lábbal tiporják a legegységesebb emberi jogokat, akik a gyűlölködés magvát hintik szét s megértés és megnyugvás helyett, amelyre törekednie kellene minden emberileg gondolkodó és érző embernek, csak elkeseredést és gyűlöletet teremtenek. Ez az ő hazafiasságuk. Hazafiassága azoknak, akik vagy azért, mert hiányzik belőlük az okosság, vagy pedig mert érvényesülésük akadályát látják benne, nem tudnak, vagy nem akarnak arra az erkölcsi magaslatra emelkedni, amellyel Masaryk, a csehszlovák köztársaság elnöke hirdette, hogy a fajszeretet mérve sehogysenem és sohasem lehet az, hogy mennyire gyűlöljük a más fajokat. Mint ember, kinek érzéseit bántja az embertelenség, mint intellektuel, kinek neveltetése nem bírja látni a vadságot, mint jogász, ki kívánja a jognak uralmát és tiszteletét és mint szerb, ki fájdalommal lát minden megnyilatkozást, amely a faja iránti szimpátiákat másokban csökken-

⁷⁷ *Bácsmezei Napló*, 1923. március 6.

⁷⁸ Uo.

⁷⁹ *Délbácska*, 1922. január 21.

teni alkalmas, nem tudok szó nélkül napirendre térni ezen merénylet felett, de szükségét érzem, hogy nyíltan adjak kifejezést azon megdöbbenésemnek és elkeseredésemnek, amelyeknek sok-sok fajtestvérem csak aggódó opportunizmusból nem ad hangos kifejezést.⁸⁰

Tabaković levele után Dettre János is megszólalt, aki a *Bácsmezei Napló* január 24-i számának vezércikkében írta a következőket:

„[...] Ebben a korban, amikor a gyűlölet hadseregének naponként százezrével szaporodnak önkéntesei, amikor a háborús szenvedélyek öldöklőbbek és kíméletlenebbek, mint a fegyveres csata idejében volt, nincs tisztább öröm, nincs emelkedettebb ünnepi érzés, mintha Igaz Ember-rel találkozunk. Az igaz emberrel, akit nem feszélyeznek az értelmetlenség és gyávaóság tekintetei, akiknek az igazmondás és igazságtéves nem kenyérkeresete, de missziója, s akinek a lelkiismerete hangsúlyosabban parancsolja a tiltakozást, mint a múltó napok érdeke az alkalmazkodást. Az összeomló világ törmelékei között alig pislákol már haladó hitünk. Csak még annyi ereje van, hogy világítson az igazak útjára. Csak annyi ereje van, hogy hinni tudjon. Elnök úr, nem leszünk mindig magányos vándorok. A jónak, a tisztának, a nemesnek mégis csak győzni kell s az igazak szélesre taposott útján fog még marsolni győzelmes hadsereg az új világ békéje felé. Elnök úr, minden elnyomott, minden meghajszolt, minden jogokból kitudott, minden magyar nevében hálával és szeretettel szorítjuk meg testvérkezét.⁸¹

A *Délbácska* január 21-i számában jelentette be, hogy a merénylet miatt tiltakozott a belügyminiszternél, aki ígéretet tett arra, hogy mindent megtesz a bűnösök felderítése és megbüntetése érdekében. A belügyminiszteri intézkedés következtében a következő nap – vasárnap – Dobroslav Jevđevićet, az Orjuna vajdasági vezetőjét valóban le is tartóztatták.⁸²

A letartóztatásra délután 4 órakor a Mária királynő kávéházban került sor. Apokalipszisbe illő jelenet volt, ahogyan a jelenlévő nacionalisták csoportokba verődve a szerb himnusz énekelve elkísérték a rendőrök közt lépkedő Jevđevićet egészen a rendőrség épületéig, majd a szervezettel szimpatizáló pincérek és a villamos alkalmazottjai negyed órára megbénították a város közlekedését.

Az Orjuna tagjai az esti órákban tömegesen vonultak a városháza elé, ahol a rendőrséget becsmérelték. A karhatalom felszólítása ellenére sem akart a tömeg széteszlani, amit végül a felvonuló rendőrség erőszakkal vert szét. A távozók ezután is nyíltan fenyegetőztek, s kijelentették, ha Jevđevićet hétfő reggelig nem helyezik szabadlábra, akkor a városban

⁸⁰ Uo.

⁸¹ *Bácsmezei Napló*, 1923. január 24.

⁸² *Bácsmezei Napló* 1923. január 22.

kő kövön nem marad. Nem sokkal később elszabadult a pokol: hajnalban a város magyar negyedében; az egykori Árpád, Magyar és Alkotmány utcákban „felelőtlen” elemek kivétel nélkül minden ház ablakát bevették.

Még 24 óra sem telt el, s az ügyészségre átkísért Jevđević már vissza is nyerte a szabadságát. Balajic vizsgálóbíró a szabadlábra helyezést azzal indokolta, hogy nem látott olyan körülményt, amelyik indokoltá tette volna a fogva tartás fenntartását.⁸³ A magyar negyedben történt garázdálkodással kapcsolatban pedig a rendőrség azt közölte, hogy abban az Orjuna tagjai biztosan nem vettek részt. Az ablakok beverésével végül egy Tomasovszki Sándor nevű napszámost vádoltak meg. A hivatalos közlemény szerint Tomasovszki részeg állapotban garázdálkodott, s ezt követően a hóban illuminált állapotban fetrengve a rendőrök találtak rá.⁸⁴

Pár nappal később viszont kiderült, hogy a *Délbácska* elleni támadásról és Jevđević szabadon bocsátásáról is a legmagasabb belgrádi politikai körök döntöttek. A leleplezést Stojan Protić tette közzé a Magyar Párt és a radikálisok közötti paktum kapcsán, amikor is az újvidéki merényletről a következőket írta:

„Most már érthető Jevđević vandál támadása a *Délbácska* ellen Újvidéken és ennek a vandál támadásnak a nyilvános megvédése! Íme, milyen méltatlan eszközökhöz kell folyamodni és milyen szégyent kell elviselni csak azért, hogy fenn lehessen tartani a vidovdáni alkotmányt és elkerülni annak minden megváltoztatását!”⁸⁵

Jevđević szabadulásának napján az Újvidéken megjelenő *Deutsches Volksblatt* (a vajdasági németek napilapja) szerkesztősége kapott fenyegető levelet, amelyben felszólították az újságírókat, hogy ne hívják ki maguk ellen az Omladina (az Ifjúság – ebben az esetben az Orjuna) haragját, mert különben felelősségre vonják a szerkesztőség tagjait, majd név szerint felsorolták a megfenyegetettek nevét.⁸⁶

A fenyegetés nem volt blöff. Március 10-én, este fél tizenegy körül a *Deutsches Volksblatt* Sándor király utca 7. szám alatt levő nyomdahelyisége hatalmas detonációval a levegőbe röpült. A robbanás az egész városban hallható volt. Az épületben nem tartózkodott senki, így a merénylet nem követelt áldozatot.⁸⁷

Tabaković után most már az újvidéki nyomdászok is tiltakoztak a terror ellen, s megtagadták az Orjuna újvidéki hivatalos lapjának, a *Vidovdan*nak a szedését. Azt követelték, hogy állítsák elő a támadásban részt vevő személyeket, s ítéljék el a merénylet felelőseit.⁸⁸ Hiába. Bár a nyomozás megállapította, hogy a merénylők 3 bombát is elhelyeztek a nyomdában, s ezek közül végül csak 2 robbant fel, a tetteseket sosem fogták el.⁸⁹

⁸³ *Bácsmegyei Napló*, 1923. január 23.

⁸⁴ *Bácsmegyei Napló*, 1923. január 25.

⁸⁵ *Radikal*, 1923. január 26.

⁸⁶ *Bácsmegyei Napló*, 1923. január 25.

⁸⁷ *Bácsmegyei Napló*, 1923. március 11.

⁸⁸ *Bácsmegyei Napló*, 1923. március 18.

⁸⁹ *Bácsmegyei Napló*, 1923. március 12.

Március közepén, a választások napjának közeledtével az erőszak fokozódott. A Magyar Párt ekkor már kimondta a passzivitást, így ennek elsősorban a németiség volt a szenvedő alanya. Eklatáns példája volt ennek a Német Párt járeki tömeggyűlésén történt incidens.⁹⁰

A németek rendezvényére Újvidékről egy hét tagból álló Orjuna-egység ment ki automobilon. A gyűlés alatt a hallgatóság között helyezkedtek el, s mikor Josef Mosert, az egyik szónok megkezdte beszédét, revolvereket vettek elő és lövöldözni kezdtek. A pánik miatt a gyűlés természetesen abbamaradt. A német gazdák azonban hamarosan kaszákkal és kapákkal felfegyverkezve tértek vissza, s üldözőbe vették a támadókat.

Az újvidéki rendőrség végül – személyesen Milan Slepčevićnek, Újvidék kerületi főispánjának az interveniálására – a Temerini úti kapunál letartóztatta a lövöldözőket, majd a kihallgatás során azt is megállapították, hogy közülük ketten már büntetett előéletűek voltak; az egyik letartóztatott ráadásul emberölési kísérletért ült is már 2 évet, a másik pedig nyilvános verekedésért volt elítélve.⁹¹

Az ellenpropaganda azonnal beindult. Jevđević lapja, a *Vidovdan* a következő napon, március 13-án két cikkben is foglalkozott a járeki történésekkel. A vezércikkben egyenesen a belügyminisztert fenyegették meg. A lap úgy tudta, hogy a járeki incidens miatt a németek kihallgatást kértek a belügyminisztertől, s ezért a nyilvánosságon keresztül üzenték meg a kormány tagjainak, hogy ne fogadják a küldöttséget.⁹²

A lap a főispánt pellengérré állította: „Milan Slepčević kerületi főispán úgy látszik a németek mellé állt és akkor támogatja a németeket, amikor a nacionalisták német szónokok egyes kijelentései ellen tiltakoznak.”⁹³ Ezt követően az eseményeket úgy állította be, hogy lövöldözést a németek kezdték, „csak természetes, hogy a nacionalisták erre revolverlövéssekkel feleltek” – írta a maga stílusában a *Vidovdan*, majd azon sajnálkozott, hogy „most hét nacionalista ül fogságban a városházán, mert így kívánja ezt a Radikális Párt választási érdeke.”⁹⁴

A *Vidovdan* fenyegetődző cikke után már sejteni lehetett, hogy a tettesek végül büntetlenül fogják megúszni a történeteket. A rendőrség az időt kezdte húzni, a letartóztatottakat sehogy sem akarta átadni az ügyészségnek.⁹⁵ Végül március 21-én indoklás nélkül szabadlábra helyezték őket.⁹⁶

Az erőszakos újvidéki kilengéseket követő – az utókor számára bármennyire is erőtlenné tűnő – reakciók azonban arra is rámutatnak, hogy a belgrádi kormányzat egy idő után, mikor már nem volt ráhatása a dolgokra, nemtetszéssel kezdte szemlélni az Orjuna ténykedését. Március 13-án, 5 nappal a választások előtt a kormány a fasisztoid szervezetek betiltásáról tárgyalt.⁹⁷ Jó oka volt erre. Olyan hírek keringtek ugyanis, hogy a választás nap-

⁹⁰ Uo.

⁹¹ *Bácsmegeyi Napló*, 1923. március 13.

⁹² *Vidovdan*, 1923. március 13.

⁹³ Uo.

⁹⁴ Uo.

⁹⁵ *Bácsmegeyi Napló*, 1923. március 14.

⁹⁶ *Bácsmegeyi Napló*, 1923. március 21.

⁹⁷ *Bácsmegeyi Napló*, 1923. március 13.

ján, március 18-án az Orjuna Vajdaság-szerte erőszakos cselekedetekre készült.⁹⁸ A betiltás végül elmaradt, de nem az erőszak. A választás éjszakáján Pancsován bevették a német és a magyar polgárok ablakait, és a két kisebbségi párt vezetőinek – Kraftnak és Grábernek – a lakását közúttal és revolverlövésekkel valószínűleg ostrom alá fogták.⁹⁹

Az elharapózó erőszakkal, az elmaradt hatósági intézkedésekkel kapcsolatban a következőképpen vélekedett a *Bácsmezei Napló*:

„A Vajdaságban ma az állam szervezett bíróságain és rendőrhatalmának kívül felelőtlen elemek is ítélnék és büntetnek, tehát felelőtlen elemek csinálják a politikát. Ennek a következménye az, hogy megrendült a közbiztonság és megrendült a hit az államhatalom erejében. A kormány pedig tűri ezt az állapotot, hiába állítja az ellenkezőjét. Mert ha nem tűrné, egy pillanatig sem hagyhatná meg a rendőrhatalom élén az olyan embereket, akik nem tudják, vagy nem akarják kinyomozni ezeknek a hatalmaskodásoknak a tetteit és az ügyészség élén az olyan közvédelmi vezetőket, akik nem tudják, hogy a bűncselekményre való felhívás termeli a bűntevőket, a gonosztett földcsérelését bátorítja és követésre bírja az ingadozókat. Amely országban nyilvánosan »vogelfreinek« nyilváníthatók a politikai ellenfelek, abban az országban nincs jogrend, az az ország nem jogállam.”¹⁰⁰

S bár a választásokon a Demokrata Párt a Vajdaságban megalázó kudarcot szenvedett, az Orjuna erejét és befolyását mutatja egy április elején történt eset. Két újvidéki sportegyesület a görögkeleti húsvétra meghívta a budapesti 33 FC csapatát, hogy barátságos mérkőzéssel szórakoztassák az újvidéki sportpublikumot. A magyar csapat számára biztosították a beutazási engedélyeket és elintézték azt is, hogy a helyi hatóságok engedélyezzék a mérkőzés megtartását. A pesti labdarúgók vendégjátékát az újvidéki főispán, Milan Slepčević is jóváhagyta. Ekkor lépett közbe az Orjuna, amely azzal fenyegetőzött, hogy egyenesen a belügyminiszterhez fog fordulni, hogy megtiltsa a magyar csapat beutazását az országba. A fenyegetőzés hatására az újvidéki sportegyesületek végül táviratilag mondták le a mérkőzést.¹⁰¹

A hasonló esetek egyébként Vajdaság-szerte mindennaposak voltak. Zomborban már hónapok óta egy kisebb társaság tartotta állandó rettegésben a lakosságot: tüntetéseket rendeztek, inzultálták a német és magyar polgárokat, ablakokat zúztak be és verekedéseket provokáltak. Egy nappal a választások előtt revolverekkel és bokszerrel felszerelve törtek be a Magyar Polgári Kaszinó épületébe, ahol éppen a *Hollandi menyecske* című operettet próbálták. A védtelen magyar műkedvelők az ablakokon keresztül menekültek ki az épületből. Nem volt mindenki ilyen szerencsés: a támadók az udvaron az idős Ausch

⁹⁸ *Bácsmezei Napló*, 1924. március 14.

⁹⁹ *Bácsmezei Napló*, 1923. március 28.

¹⁰⁰ Uo.

¹⁰¹ *Bácsmezei Napló*, 1923. április 7.

Györgyöt leütötték. Ugyanezek a személyek a választások éjszakáján Henrik Jeisel német párti képviselőjelöltet támadták meg. Március 20-án a Sloboda kávéházban az atrocitások főszervezője, egy bizonyos Nikola nevezetű személy erősen ittas állapotban revolverből kezdett el lövöldözni. A helyszínre kikerülő rendőrt le akarta szúrni, s csak hosszú dulakodás után lehetett a dühöngő embert megfékezni. Mint kiderült, a letartóztatott Nikolát ekkor már haszonlesésből elkövetett gyilkossággal is vádolták.¹⁰²

Az erőszak másik szélsőséges formáját a helyi hivatalnokok önkényeskedései jelentették. Ennek eklatáns példái a svábok által lakott Küllödön (Kolud) történtek. A község jegyzője, Emil Tapavica regnálása alatt igen rossz hírnévre tett szert a faluban, s hogy a választások előtt a küllödiek hangulatát a radikális kormány megnyerje, a jegyzőt áthelyezték Temerinbe. Mivel a falu lakossága végül a Német Pártra szavazott, így a választások után Tapavicát bosszúból visszaküldték Küllödre.

A visszatért jegyző pedig ott folytatta, ahol abbahagyta. Vélt sérelmein bosszút állva önhatalmúlag tiltotta ki a helyi képviselő-testület üléséről a tanácsnokok egy részét, amit természetesen az érintettek megfellebbeztek a zombori főszolgabírósnál. Köztük volt egy bizonyos George Fohner nevezetű gazda is, aki ezután meg is jelent a következő ülésen. Az ott jelenlévő Tapavica, miután meglátta Fohnert, kizavarta őt a teremből. A tanácskozás megszakadt, mert Tapavica önkényeskedése miatt többen elhagyták a termet. Miután az ülés nagy nehezen folytatódott, Tapavica Keiser Bernátot szólította fel a terem elhagyására. Keiser ezt nem volt hajlandó megtenni, amire a jegyző mindenki előtt felpofozta a vagyonos gazdát. Kitért a verekedés. Tapavica revolvert rántott, leütötte vele Keisert, majd az egybegyűltekre fogta a fegyvert. A tragédiát csak úgy sikerült elkerülni, hogy az egyik szerb nemzetiségű képviselő kicsavarta a dühöngő, kiabáló jegyző kezéből a fegyvert, s végül az önkényeskedőt kidobta a teremből.

Nem sokkal később Tapavica rendőrökkel tért vissza, és szétkergette a feldühödött képviselőket. Ezt követően a rendőrök fedezete alatt sétára indult a faluban, s hangosan becsmérelni kezdte a németeket. Az elkeseredettség miatt az esti órákban mintegy 400 falubeli gazda vonult a község háza elé, hogy elégtételt követeljen a jegyzőtől elszenvedett sérelmekért. Tapavica a jelenlévő és időközben megerősített rendőr- és csendőralakulatoknak parancsot adott az oszlatásra. A csendőrök puskatussal, szuronnal, végül sortűzzel kezdték szétverni a tiltakozó helyi polgárokat. A lövöldözésben Christian Schilling gazda előbb comblövést, majd szuronysebet is kapott.¹⁰³

Hasonló megtorlások érték a választások után Veprőd (Veprovac) lakosságát is. Steinhardt József községi bíró az erőszakosságok egész sorozatát követte el a lakosság ellen. A bíró pár héttel a választások előtt foglalta el az állását, és a választások után mindjárt meg is kezdte mindazoknak az üldözését, akik nem a radikálisokra szavaztak.

Szcola József kendergyári munkást a község házában csendőrökkel verette meg, Stahl Józsefet és Károlyt pedig rendőrökkel kínoztatta meg. A falubeliek tiltakozása ellenére

¹⁰² *Bácsmezei Napló*, 1923. március 22.

¹⁰³ *Bácsmezei Napló*, 1923. március 28.

az erőszak tovább folytatódott: Milanković csendőrőrmester egy bizonyos Krémer nevű személyt vert meg, s minden indok nélkül megbotozta a már egyszer megvert Stahl Józsefet. Az elkeseredett vepródiak egy tekintélyes polgárokból álló küldöttséget menesztettek a bíróhoz, hogy követeljék az erőszak megfékezését. A gazdák távozása után a hatóságok Cservenkáról azzal az indokkal kértek erősítést, hogy lázadás tört ki a községben.¹⁰⁴

Hasonló önkényeskedések egyébként Észak-Bácskában is voltak. A helyzet Topolyán volt a legfeszültebb. Bár visszaélései miatt elmozdították, 1923 januárjában megfélemlítés és nyomásgyakorlás céljából újból visszahelyezték hivatalába Nikola Markovićot.¹⁰⁵

Marković visszatérése Topolyára még a szerbség körében is megütközést keltett. Stojan Protić lapja, a *Radikal Hát ez is lehetséges?* cím alatt a következőként kommentálta az expópa visszatérésének a hírét:

„[A]z ő piszkos ügyeiről *Egy gonosztevő élményei* címen cikkek jelentek meg és az expópa nem keresett a bíróságnál elégtételt. Nem hittük, hogy Vujičić miniszter úr hajlandó lesz aláírni olyan aktát, amely egy ilyen alakot a hatóság képviselőjévé tesz meg egy olyan járásban, amely túlnyomóan magyar, ahol egy kulturált és mintaszerű jellemű embernek kellene igazgatnia. A mandátumért folyó harcban még ilyen embert is megtesznek a hivatalos radikálisok főbírónak, nem gondolva arra, hogy ezzel mennyit ártnak maguknak – és államuk tekintélyének.”¹⁰⁶

Az erőszak és a megfélemlítés külön formáját képezték a kémkedéssel összefüggésbe hozható esetek. Az ilyen esetek Vajdaság-szerte jelen voltak, ugyanakkor mennyiségileg a legtöbb kémkedéssel kapcsolatos vád Szabadka területén született meg.

1923 első felében ilyen híreket lehetett hallani Torzsáról, ugyanakkor Újvidéken is több személyt tartottak kémkedés gyanújával letartóztatásban, de hasonló hírekről lehetett olvasni a magyarság szállásterületeitől oly távol lévő Zágrábból is. Ez a jelenség egyébként a többi utódállamban is mindennapos jelenség volt; egyik közismert példája mindennek az 1920 januárjában kezdődött temesvári Levente-per.¹⁰⁷

1923. január 24-án kezdődött meg Kovács Mária és társai kémkedési pere. A szabadkai levéltárban csak az akta borítója maradt fenn, így annak részleteit nem tudjuk rekonstruálni. Az abban található két átvételi ív szerint 1923. január 23-án és 1923. február 7-én a teljes anyagot Újvidékre küldték.¹⁰⁸

¹⁰⁴ *Bácsmegeyi Napló*, 1923. április 5.

¹⁰⁵ *Bácsmegeyi Napló*, 1923. január 26.

¹⁰⁶ *Radikal*, 1923. január 31.

¹⁰⁷ Az 1920 januárjában kezdődött temesvári Levente-per főszereplője a 18 éves gimnazista, ifj. Niamešny Mihály volt, aki a helyi diákokból, egyetemistákból szerveződött Levente Szövetség tagja volt. A román hatóságok kémkedés vádjával tartóztatták le. A kihallgatók akárcsak a Varga-pernél a veréstől és a kínzástól sem riadtak vissza. Az ügyész végül halálos ítéletet kért Niamešny Mihályra is, ezt azonban nemzetközi tiltakozásra visszavonták. Bővebben lásd Borsi 2010.

¹⁰⁸ IAS, F:045.79.K:164/1923.

1923 februárjában az újvidéki rendőrség a belügyminisztertől kért engedélyt újabb kiutasítások foganatosítására.¹⁰⁹ Pár nappal később pedig Zentáról érkeztek arról hírek, hogy a rendőrség kémszervezet után nyomoz.¹¹⁰ A szabadkai levéltárban fennmaradt a zentai kémkedési ügy ügyészégi vádirata. 1923. március 23-án Kosta Marušić szabadkai főügyész az 1923. január 28-a óta letartóztatásban lévő Mészáros Lajos kereskedő és Veres János ellen indított büntetőeljárást. Mészároost azzal vádolták, hogy 1923 januárjában Veres Lajost, Szőrei Imrét, Burza Dénest és Ferencet rávette arra, hogy miután átvették behívójukat a szerb–horvát–szlovén hadseregbe, Magyarországra szökjenek, s ott a magyar hadseregbe lépjenek be.

Az ügyészégi vádirat szerint a vádlottak a kihallgatás során azzal védekeztek, hogy csupán a megélhetés miatt fontolgatták belépésüket a magyar hadseregbe.¹¹¹ Hogy a per végül milyen eredményekkel zárult, arról egyelőre nem kerültek elő releváns, felhasználható adatok.

Kardos Mihály kémperének dokumentumai sem maradtak meg. Az akta egyetlen dokumentuma szerint 1923. február 21-én a teljes anyagot átadták a szabadkai katonai ügyészégnek.¹¹² Megmaradt viszont Hoós Ernő martonosi nyugalmazott erdész büntetőperének anyaga. Hoós 1922. augusztus 19-én nyugdíjjogosultsága ügyében írt levelet a Magyar Királyi Földművelésügyi Minisztériumnak. Az eset leírását tartalmazó kérelmet postán adta fel, így az a szerb–horvát–szlovén hatóságok kezébe került. Mivel kérelmében a szerbek által ideiglenesen megszállt területként említi a Bácskát, a főügyész államellenes bűncselekménnyel vádolta meg. A hosszasan elnyúló perben végül 1924 májusában mentették fel Hoóst a vádak alól.¹¹³ A közeli Horgoson Szunyogh József borügynököt azzal vádolták meg, hogy Radics Mátyás előtt államellenes nyilatkozatot tett. Bizonyíték hiányában végül felmentették.¹¹⁴

Február 17-én a zágrábi törvényszék két kémügyet is tárgyalt. Az első esetben Hloska Józsefet kémkedéssel vádolták. A második per Horváth Ambrus muraszerdahelyi földműves ellen folyt, akinek egyetlen bűne az volt, hogy hazatért az orosz fogságból.¹¹⁵

Torzsa községben február 23-án a csendőrség kémkedés vádjával tartóztatta le Hüttenberg Károlyt, ifj. Machner Fülöp földbirtokost és Gutwein István gyógyszerészt, akiket Schwarp Antal 21 éves, lopás miatt többször büntetett munkanélküli vádolt meg. Schwarp azt állította Hüttenberggről, hogy többször is megbízta őt levelek Magyarországra csempészésével.¹¹⁶ Az előzményekhez tartozik az is, hogy még a lefogást megelőzően, az újvidéki *Vidovdan* február 20. számában Svetozar Pribičević egyik távoli rokona, egy bizonyos

¹⁰⁹ *Bácsmegeyi Napló*, 1923. február 2.

¹¹⁰ *Bácsmegeyi Napló*, 1923. február 9.

¹¹¹ IAS, F:276.1814/1923.D.T.175/1923.

¹¹² IAS, F:045.80K:501/1923.

¹¹³ IAS, F:045.82.621/1923.

¹¹⁴ *Bácsmegeyi Napló*, 1923. február 9.

¹¹⁵ *Bácsmegeyi Napló*, 1923. február 18.

¹¹⁶ *Bácsmegeyi Napló*, 1923. február 25.

Branko S. Ostojić kémkedéssel vádolta meg a torzsai radikálisok volt vezetőjét, Machnert.¹¹⁷ Ebben az esetben egyébként gyorsan kiderült, hogy csupán koholmányokról volt szó, így a hatóságok – bizonyítékok híján – először Machner Fülöpöt bocsátották szabadon.¹¹⁸ A zombori vádtanács végül Hüttenberget és Machnert is felmentette.¹¹⁹

Nem voltak ilyen szerencsések azok a szabadkaiak, akiknek ügyét a szabadkai törvényszék büntető tanácsa az államvédelmi rendelet, az Obznana alapján kezdte el tárgyalni február 27-én. Az eddigi perekből eltérően, ebben az esetben vegeyesen volt magyar és szerb vádlott. Kosara Stojković 30 éves ügyvédi írnokot, Molnár Vica 39 éves napszámosnót, Patócs Mária 25 éves magánhivatalnokot, Jelena Stojković 21 éves ügyvédi írnokot és a szökésben lévő 25 éves Székely Béla magánhivatalnokot kémkedéssel vádolták. A tárgyalás során aztán kiderült, hogy mindössze csak egy zavaros elemekkel megfűszerezett szerelmi történetről volt szó, így a bíróság a vádlottak közül kettőt felmentett a kémkedés vádjá alól, Kosarát és Molnár Vicát pedig tiltott határátlépésért 14 nap elzárásra ítélte.¹²⁰

A szerb sajtóban az indulatok ismét magasra csaptak. A belgrádi *Vreme Magyarországgal szemben* című cikkében például a Habsburgok magyarországi visszatérésének ismételt lehetőségéről írt, s ezt a véleményét a lap a Szerb–Horvát–Szlovén Királyságban és a Romániában folyó kémperekkel próbálta alátámasztani,¹²¹ ugyanakkor – önmagával is ellentmondásba kerülve – az állandó feszültségekért azt a regnáló magyar kormányzatot tette felelőssé, amelyik 1921-ben fegyveresen is megakadályozta IV. Károly visszatérési kísérletét: „mindaddig, amíg a Horthy-rezsim uralmon van, Magyarország szomszédjainak készen kell állniuk minden eshetőségre. Közép-Európát egy oligarcha csoport rákényszeríti, hogy őrt álljon – éppúgy, mint háború idején – és hogy gazdasági erejét terméketlenül fegyverkezésre költse.”¹²²

Gavran Karakašević szabadkai rendőrfőkapitánynak 1923. január 21-én a városi szenátushoz írt jelentése szerint 1923 januárjában 5 letartóztatást fogyanatosítottak hazaárulás vádjával.¹²³ Az egy hónappal későbbi jelentés februárra vonatkozólag ugyancsak 5 hazaárulással kapcsolatos letartóztatásról számol be.¹²⁴ A jelentés azt is hozzáteszi, hogy a helyi lakosság teljes passzivitást „már-már ellenséges hozzáállást tanúsít a hatósági közegek iránt, s mindez komolyan hátráltatja az eredményes munkát.”¹²⁵

A letartóztatások márciusban is folytatódtak. Olyan hírek is felmerültek, hogy egy Fábíán nevű magyar állambiztonsági tisztet kivégeztek Belgrádban. Bár a kivégzést a hiva-

¹¹⁷ *Vidovdan*, 1923. február 20.

¹¹⁸ *Bácsmegeyi Napló*, 1923. február 27.

¹¹⁹ *Bácsmegeyi Napló*, 1923. március 8.

¹²⁰ *Bácsmegeyi Napló*, 1923. február 28.

¹²¹ Mint arra már a fentiekben is utaltam, a szerb kormánykörökben erőteljes volt a félelem egy esetleges Habsburg-restaurációtól. Ezek a félelmek egyébként nem voltak alaptalanok, mivel IV. Károly 1921 márciusa és októbere között kétszer is visszatért Magyarországra, hogy a legitímisták támogatásával visszaszerezze a magyar trónt.

¹²² *Vreme*, 1923. február 27.

¹²³ IAS, F.47.1210. I.1/1923.

¹²⁴ Uo.

¹²⁵ IAS, F.47.1210. I.1/1923.

talos közegek tagadták, azt viszont megerősítették, hogy egy ilyen nevezetű illetőt valóban fogva tartanak.¹²⁶ Nem sokkal később Újvidéken magyar állampolgárokat vettek őrizetbe. Lakossági feljelentésre tartóztatták le a budapesti Keresztes Ernő mérnököt és Szerényi Lajos¹²⁷ ügyvédet, egy héttel később pedig Balázs Jenő mérnököt.¹²⁸

A szabadkai börtön kimutatása szerint 1922 novemberében és decemberében 4 főt felségsértés, 1 főt hazaárulás, 14 főt pedig kémkedés vádjával tartottak fogva. 1923 januárjában ugyanezen kimutatás szerint 1 személy hazaárulás, 14 személy kémkedés, 2 személy felségsértés vádjával raboskodott a börtönben. Februárra nem maradtak fenn adatok. Márciusban és áprilisban a szabadkai ügyészség az államvédelmi törvény alapján 1 fő ellen kezdeményezett bünvádi eljárást, míg 3-at a hatalom elleni lázítással vádolt. A szabadkai börtönben márciusban 2 személy hazaárulás, 7 személy kémkedés vádjával volt előzetes letartóztatásban, míg áprilisban 5 főt hazaárulás, 6-ot pedig kémkedés vádjával tartottak fogva. A májusi adatok szerint a szabadkai börtönben 1 személyt hazaárulás, 6 személyt kémkedés vádjával tartottak fogva.¹²⁹

A szabadkai ügyészség 1923 áprilisára és májusára vonatkozó statisztikája szerint Szabadka város területén az államvédelmi rendelet alapján 2 esetben, míg okirat-hamisítás miatt 4 esetben indítottak bünvádi eljárást.¹³⁰ A szabadkai rendőrfőkapitánynak a városi szenátushoz 1923. május 23-án küldött kimutatása szerint áprilisban 9 személyt tartóztattak le hazaárulás és 5-öt kémkedés vádjával.¹³¹

De nem csak letartóztatások történtek. A magyar nyelvnek a közigazgatásban való betiltásáról szóló első rendelet is ebben a periódusban született meg, vélhetőleg egy 1923. február 13-án keltezett nagybecskereki rendelettel. A bizalmas utasítást Vladimir Kušić, a nagybecskereki pénzügy-igazgatóság akkori főnöke a következő tartalommal adta ki:

„Az igazgatóságnak tudomására jutott, hogy az igazgatóságnál bizonyos tisztviselők hivatalos ügyek intézése alkalmával a felekkel magyarul és németül beszélnek. Ezt az eljárást nem lehet és nem szabad megengedni, miért is elrendelem: A főnökkel és a többi személyzettel közlendő, hogy az irodákban kizárólag a hivatalos nyelvet kell beszélni. A feleknek tudniuk kell a hivatalos nyelvet, ha pedig valaki nem tudná, tolmácsot köteles magával hozni.”¹³²

Ez az eset vélhetőleg ekkor még a helyi hatóságok önkényeskedése, s nem a központi hatalom kezdeményezése volt. A Belügyminisztérium BBB-ügyosztályának 1923. augusztus 14-én írt távirata viszont már a belügyminiszter közvetlen utasítását tartalmazta:

¹²⁶ *Bácsmegyei Napló*, 1923. március 22.

¹²⁷ *Bácsmegyei Napló*, 1923. március 30.

¹²⁸ *Bácsmegyei Napló*, 1923. április 6.

¹²⁹ IAS, F.47.1099.IX.9/1923.

¹³⁰ Uo.

¹³¹ IAS, F.47.1210. I.1/1923.

¹³² *Bácsmegyei Napló*, 1923. február 27.

„Egy konkrét eset kapcsán, amikor is az egyik község úgy döntött, hogy a községi jegyzőkönyveket az államnyelven kívül egy másik, idegen nyelven is vezeti, felmerült az a gond, hogy a helyi jegyző, aki egyben az önkormányzat ügyintézője is, nem bírja azt a másik nyelvet olyan szinten, hogy azt hivatalos formában is használja, a Belügyminiszter ezért elrendelte, hogy a községi jegyzőknek nem kötelességük az államnyelven kívül más nyelvet ismerniük.”¹³³

A PASSZIVITÁS KIMONDÁSA UTÁN

A Magyar Pártnak a választásokkal kapcsolatos döntését, vagyis a passzivitásba vonulást a kormány tagjai is kommentálták. Ljuba Jovanović vallásügyi miniszter azzal utasította el a kormány felelősségét, hogy az nem gyakorolhat befolyást a választói névjegyzékek összeállítására. Sőt, egyenesen a magyarokat tette hibássá az események ilyen alakulása miatt, mivel „sajnálom, hogy a magyarokat nem vették fel a névjegyzékbe, s ezáltal a jogaikat megcsorbították, de a magyaroknak maguknak is többet kellett volna törődniük, még a választások kiírása előtt azzal, hogy fölvegyék őket a névjegyzékbe”.¹³⁴

Pár nappal később maga Pašić miniszterelnök is a magyarokat hibáztatta azért, mert lemaradtak a névjegyzékekről.

„A Magyar Párt azzal indokolja a passzivitást, hogy a választói névjegyzékből sok magyar választópolgár kimaradt. A jugoszláv kormányt ebben a kérdésben nem érheti jogosult szemrehányás. Úgy a kormány, mint az illetékes belügyminisztérium több ízben kiadta a névjegyzékek összeállítására vonatkozó utasításokat, amelyekben a hatóságok pártatlan és a törvény szellemében való eljárásra hívtak fel, mert a kormány alkotmányjogi szempontból sem tesz különbséget állampolgár és állampolgár között. Ha a hatóságok egyes helyeken különbözőképpen interpretálják a törvény rendelkezéseit és a kormányrendeleteket, ez nem a minisztérium hibája és ezért a kormányt szemrehányás nem érheti. A magyar választásra jogosultaknak meg volt a törvényes útjuk és módjuk arra, hogy rájuk nézve sérelmes határozatok reparálására törekedjenek és ezt a reparációt el is érhették volna, ha saját maguk sokkal többet törődnek jogaik biztosításával, mint ezt tették. Végre is, nem csupán a kormánynak vannak feladatai, hanem az állampolgároknak is, akiknek saját maguk, politikai felfogásuk, sőt az állammal szemben való kötelességük is, hogy szavazati joguk biztosítására a szükségeseket megtegyék.”¹³⁵

A magyarok jogfosztását a tőle megszokott hangnemben kommentálta Pribičević is. A *Bácsmegyei Napló* zágrábi tudósítójának kijelentette, hogy a Magyar Pártnak ez az állásfoglalása számára nem bír hírértékkel. A véleménye továbbra is az volt, hogy a kisebbségeknek

¹³³ F.47.1210.I.132/1923.

¹³⁴ *Bácsmegyei Napló*, 1923. február 14.

¹³⁵ *Bácsmegyei Napló*, 1923. február 17.

nem állt jogukban külön pártban szervezkedni, a politikai aktivitást pedig a szerb pártokban kellett volna kifejténiük.¹³⁶

Február 17-i számában a *Politika* arról írt, hogy az Állami Bizottság azt állapította meg, hogy a magyaroknak a választási névjegyzékre történt felvétele miatt növelni kellett volna a választási körzeteket, ami azonban ellentétes volt a választási törvénnyel. Hosszas vita után a testület végül arra az álláspontra helyezkedett, hogy csak azokon a helyeken lehet ezen változtatni, ahol nyomtatási vagy adminisztratív hiba történt.¹³⁷

A magyarok jogfosztása ennek ellenére nem volt teljes, az településről településre változott. Többnyire azokon a helyeken biztosította a szavazati jogot, ahol úgy ítélték meg, hogy képesek operálni a magyar választókkal; elsősorban a Tisza mentén, a Muravidéken és a Bánságban.

Ezzel párhuzamosan elkezdődtek a választási ígéretések is, amiben a radikálisok jártak az élen. Zenta után Magyarkanizsán is formális tárgyalások kezdődtek a radikálisok és az ottani magyarok között. A megegyezést ellenző Batta Péter, a Magyar Párt helyi elnöke ezt a lemondásával sem tudta megakadályozni,¹³⁸ aminek következtében Zentán újabb viharos gyűlésre került sor.¹³⁹

A magyarkanizsai tárgyalásokat Nagy Ádám János, az egykori Függetlenségi Kör elnöke vezette. A megegyezés értelmében február 28-ai keltezéssel a belügyminiszter a magyarkanizsai kiszélesített tanácsba 20 magyar és 2 szerb anyanyelvű polgárt nevezett ki. A radikálisok meglebegtették annak lehetőségét is, hogy a magyar hadirokkantak 200 holdig igénybe vehetik az agrárreformot, s további 30 láncc földet ígértek az oromhegyesi templom, valamint a plébánia részére is. A magyarkanizsai rabbi és a kántor szükségleteire pedig 40 láncc földet helyeztek kilátásba.¹⁴⁰ S miközben a kanizsaiakat különböző ajánlatokkal vették rá az együttműködésre, a közeli Horgoson több száz kettős birtokostól március 18-ig azzal az egyértelmű fenyegetéssel vonták meg a határátlépési igazolványt, hogy majd a választásokon válik el, hogy lojálisak-e a magyarok, vagy sem.¹⁴¹

Zentán és a Bánság egyes területein a magyarság beszervezésén ekkor már gőzerővel dolgozó radikálisokon túl Nyugat-Bácskában és Baranyában bejelentkeztek a demokraták is. Apatinban Telegdy Sándort, Hódságban Veres Ádám prépostot, Batinán Novákovics Izidort, Dárdán Kovacsin Ignácot állították jelöltként.

Minderre válaszul a radikálisok, akik nemrégiben még nyugodtan nézték a magyar cégtáblák leverését, magyar nyelvű plakátokat ragasztottak ki Zombor-szerte (*Éljen dr. Nikolics György, Zombor város képviselő-jelöltje!* szlogennel), még arra is ügyeltek, hogy a város nevét a történelmi magyar megnevezéssel használják.¹⁴²

¹³⁶ *Bácsmezei Napló*, 1923. március 15.

¹³⁷ *Politika*, 1923. február 17.

¹³⁸ *Bácsmezei Napló*, 1923. február 18.

¹³⁹ *Bácsmezei Napló*, 1923. február 19.

¹⁴⁰ *Bácsmezei Napló*, 1923. március 8.

¹⁴¹ Uo.

¹⁴² *Bácsmezei Napló*, 1923. február 16. A radikális plakátragasztást a *Politika* is megemlítette 1923. február 17-i számában hozzátéve azt, hogy ezeket a plakátokat ismeretlen személyek leszaggatták.

A szabad prédának tekintett magyar szavazatokért a Német Párt is versenybe szállt, amelyik szintén erős propagandát fejtett ki a magyar községekben. Programjukat nemcsak német, hanem magyar nyelven is sok ezer példányban terjesztették, elsősorban a Dárdai és a Batinai járásban.¹⁴³ A Muravidéken a magyarokat kivétel nélkül felvették a választói névjegyzékre, ám azok megelégtelve a demokrata és radikális agitációt, végül kollektíven Radićra szavaztak.¹⁴⁴

A propaganda más téren is elemi erővel dübörgött. Dobler György kishegyesi rokkantnyugdíjas még külön radikális kortesnótát is fabrikált a Kossuth-nóta dallamára:¹⁴⁵

1.

*Sándor király öfelsége
Trónbeszédben megígérte,
Igazságot népeinek,
Bármelyféle nemzedéknek
Éljen Szerbia Királya,
Éljen a haza!*

2.

*Neki minden alattvaló,
Hazavédő s oltalmazó
A honpolgár nevet kapta,
Legyen választási joga
Éljen Jugoszláv Királya,
Éljen a haza!*

3.

*Közeleg már a választás,
Sorakozzunk honpolgártárs
Támogassuk a Pasics-kormányt,
Magyaroknak jogot formált.
Éljen a nagy Radikális,
Zsiveo¹⁴⁶ Pasics!*

¹⁴³ *Bácsmegyei Napló*, 1923. március 13.

¹⁴⁴ *Bácsmegyei Napló*, 1923. április 8.

¹⁴⁵ *Bácsmegyei Napló*, 1923. március 3.

¹⁴⁶ Zsiveo – szerbül: živeo. Magyar jelentése: éljen.

5.

*Esik eső karikára
 Pasics elnök kalapjára.
 Ahány esőcsepp hull rája,
 Annyi áldás szálljon rája,
 Éljen a nagy Radikális,
 Zsiveo Pasics!*

6.

*Magyarok, ha összetartunk,
 Agrárföldből mi is kapunk.
 Betermi a kenyerünket,
 Isten áldd meg vezérünket,
 Zsiveo nagy Radikális,
 Zsiveo Pasics!*

A következmények nélküli ígéretések tipikus esete volt egy Szabadkán lejátszódott jelenet is. Klein Adolf, a szabadkai zsidó hitközség elnöke egy kormánypárti banketten szólalt fel, ahol közölte a jelenlévőkkel, hogy a zsidóság súlyos sérelemnek tartotta a Pribičević-féle iskolarendeleket, s ezért bojkottálni fogja a választásokat. A radikálisok szabadkai listavezetője, Jovan Radonić erre úgy reagált, hogy mindez a demokraták vétke, de ők majd szakítanak a rendeleti kormányzással, és minden sérelmes kérdést törvénnyel fognak rendezni. A licitelésbe Vladislav Manojlović közjegyző is beszállt, aki az iskolaügy mellett az agrárreform problematikáját is a rendeleti kormányzásban találta meg, s szóról szóra átvette a Magyar Párt programjában ezzel kapcsolatban leírtakat, s végül kijelentette, hogy szerinte is csak az kaphat földet, aki azt valóban meg is műveli.¹⁴⁷

Mindez persze túl átlátszó volt. Miközben Vajdaság-szerte újabb és újabb letartóztatások, kémkedési perek és az Orjuna következmények nélküli rombolásai itatták át a közéletet, vittek félelmet és bizonytalanságot az emberek életébe, addig a választási kampány hevületében az ígéreték licitje is egyre magasabbra szállt. Érzekelte ezt a kor közembere is, így nem is kevés iróniával írta minderről a *Bácsmegyei Napló Válaszunk mindig!* vezércikkében a következőket:

„Csak nézzünk szét, milyen örvendetes változást idéz elő ez a lázas állapot. Topolán a Kossuth-nóta dallamát fújják a radikális párt kortesei; eddig a lázadó Kossuth-rebelisek dala volt a Kossuth-nóta, most vígan éneklük Pasicsot zsviózó szövegével ezt a kuruc-korból megőrzött melódiát. Eddig nem volt szabad a hivatalokban ma-

¹⁴⁷ *Bácsmegyei Napló*, 1923. március 9.

gyarul beszélni, a magyar szót úgy söpörték ki onnan egyes hivatalvezetők, mint a németet, most a magyar választókhoz magyar nyelven beszélnek a jelöltek, s magyar nyelven kérik a szavazatukat. [...] Azelőtt az volt a gyűlölet szava: a vajdasági magyarokat ki kell telepíteni a Vajdaságból, el kell őket távolítani az ország határáról, s le kell vinni őket Délszerbiába, – most úgy beszélnek hozzánk a szeretet és megértés hangján: testvérek vagyunk, szeressük egymást, egy hazának vagyunk a gyermekei, szavazatok a radikális/demokrata (a nem kívánt rész törlendő) pártra!¹⁴⁸

Időközben elkezdődött a választásokon induló pártok közötti leszámolás is; Vajdaság-szerte függesztették fel állásukból a demokrata funkcionáriusokat. A passzivitást kimondó, s a magyar szavazótábor fegyelmeztségének erodálódását egyre elkeseredettebben szemlélő Magyar Pártnak ezek a hírek vajmi kevés vigaszt jelentettek, ugyanis a párt vezetőinek ekkor már azzal is szembesülniük kellett, hogy a választójogot elnyert magyarok zöme, akik nem ismerték a különféle háttéralkukat, teljesen tanácstalanul álltak a várható események előtt. Még magának a passzivitásnak mint szónak a jelentése is számos helyen komoly értelmezési gondot okozott. A helyzetet mentendő, a választások napján megjelenő számában a *Bácsmezei Napló* részletesen magyarázta el annak a jelentését és értelmét, s ugyanakkor azt is hozzátette, hogy ha már valaki mindenképpen szavazni akar, akkor azt is vegye figyelembe, „hogy a szláv pártok között a Protics-párt programja áll a legközelebb a nemzeti kisebbségek kívánságaihoz és azt is tudjuk, hogy a Protics-párt volt az egyetlen szláv politikai párfrakció, amely a múltban is ugyanezeket az elveket hangoztatta és hogy a hivatalos Radikális Pártból főleg e miatt az elvi ellentét miatt vált ki.”¹⁴⁹

Mint arra már utaltunk, a magyarokkal ellentétben a németek nem mondták ki a választások bojkottját. A Jugoszláviai Országos Német Párt a Vajdaságban és a Szerémségben is állított jelölteket. Szabadkán Kraft Jánost indították.¹⁵⁰ A románok sem bojkottálták a választásokat, sőt éppen a kampány kezdete előtti napokban szerveződtek pártba. Ezek után jogosan tevődik fel a kérdés, hogy a nemzeti kisebbségek az erők szétforgácsolása helyett miért nem keresték az együttműködést, mi volt az oka annak, hogy nem egy közös – koalíciós – listán indultak a megmérettetésen.¹⁵¹

A kisebbségi értelmiség 1921 végén, legkésőbb 1922 elején kénytelen volt szembesülni a ténnyel, hogy az új államban gyakorlatilag egyetlen egy szláv parlamenti párt sem akart tudomást venni a kisebbségi kérdés meglétéről. Mindezt tetézte az, hogy a hatalmi pártok – a demokraták és a radikálisok éppen abban voltak érdekeltek, hogy a nemzeti kisebbségek kulturális és gazdasági fejlődését, jogi és politikai egyenjogúságuk érvényesülését ellehetetlenítsék. A fájdalmas felismerés része volt az is, hogy ezt az álláspontot és politikát az ellenzéki erők a legtöbb esetben maguk is helyeselték és támogatták. Ezek az

¹⁴⁸ *Bácsmezei Napló*, 1923. március 6.

¹⁴⁹ *Bácsmezei Napló*, 1923. március 18.

¹⁵⁰ *Bácsmezei Napló*, 1923. február 14.

¹⁵¹ Ez a kérdés egyébként a kortársakat is élénken foglalkoztatta. Gráber László március 15-én *A Magyar Párt és a nemzetiségi pártok* címmel részletesen és hosszasan írt erről a kérdésről.

okok vezettek oda, hogy az akkori szláv pártok vonatkozásában sem a magyaroknak, sem a németeknek nem volt meg a bizalma, s végül arra az álláspontra helyezkedtek, hogy az államalkotó nemzetek pártjában gyakorlatilag megvalósíthatatlan számukra a valós, érdeksérelem nélküli politizálás. Mindezek az előzmények komoly szerepet játszottak abban is, hogy a kisebbségek célkitűzései nagyjából azonosak voltak, aminek következtében a kisebbségi pártok programjai is számos elemükben hasonlóan alakultak.¹⁵²

Mint láttuk, a Magyar Párt válasza az új helyzetre egy gyakorlati kérdésekre fókuszáló minimális kisebbségi program lett, amely a jogi és a politikai egyenlőség érvényesülését, a kulturális és gazdasági fejlődés biztosítását, illetve az ún. nemzetiségi különjogokat nemcsak a magyarság számára, hanem a többi nemzeti kisebbség részére is követelte.

A Német Párt – amely a magyar szervezetnél később, 1922. december 17-én alakult meg az ekkor a Szerb–Horvát–Szlovén Királysághoz tartozó Zsombolyán¹⁵³ – a német nemzeti érdekek védelmét tartotta fontosnak, ezért alapvetően német nemzeti programot képviselt. A német program ezért célkitűzéseiben és követeléseiben is jóval radikálisabb volt, s messzebb is ment, mehetett el, mint a magyar, mivel olyan kérdésköröket is felvetett, amelyeket a Magyar Párt a közelmúlt politikai előzményei miatt még csak meg sem említhetett. Ennek eklatáns példája volt a németek azon követelése, amely a nyelvterületek mentén nemzeti autonómiát követelt számukra.¹⁵⁴ Az eltérések ellenére elvi szinten nem lett volt akadály a magyar és a német párt együttműködésének. Ez azonban több ok miatt nem realizálódott. Az impériumváltást követően a német sajtó nem tanúsított baráti magatartást, sőt a legtöbb esetben inkább ellenségesen viszonyult a magyarsághoz; még az 1923-as választási kampány hevében is hangzottak el magyarellenes kijelentések német politikusok szájából.¹⁵⁵ A két párt közötti viszonyt rontotta az is, hogy az 1923-as választási kampányban a Német Párt – elsősorban Baranyában – a magyar szavazatokra is ráhajtott.

A két párt közötti együttműködés elmaradása mögött azonban mélyebb okok húzódtak. Gráber feljegyzéseiből tudjuk, hogy bár hivatalos tárgyalások a magyarok és a németek között nem folytak, de magánjellegű puhatolódzások igen. A magyarok közeledése ellenére, végül a Német Párt utasította el a közös fellépést, mert alapvetően abból a tézisből indult ki, hogy a szerb–horvát–szlovén állam és a Német Birodalom közvetlenül nem volt határos, így a németek irredenta törekvésekkel sem vádolhatóak, s ezért a magyarokkal ellentétben államhűségük sem kérdőjeleződhet meg. Mivel a magyarsággal kapcsolatban ezek a vádak szinte naponta hangzottak el a délszláv politikai tényezők részéről, s erre hivatkozva próbálták megakadályozni a magyarság politikai szervezkedését is, a németek végül ebből a tapasztalatból kiindulva jutottak el addig a megfontolásig, hogy a magyarokkal történő esetleges együttműködésük viszont a szláv politikai elitben róluk is azt a képet alakítaná ki, hogy támogatják a vélelmezhető magyar határmódosítási szándékokat. A magyar–német taktikai együttműködést ráadásul nehezítette a közelmúlt azon népesedési ténye is, hogy

¹⁵² Janjetović 2002, 181.

¹⁵³ Uo. 179.

¹⁵⁴ Uo. 179–180.

¹⁵⁵ *Bácsmezei Napló*, 1923. március 13.

a magyar éra alatt a németek jó része elmagyarosodott.¹⁵⁶ A megváltozott helyzetben és az új államban viszont ez a problematika a németeknél is hasonló kérdéseket vetett fel, mint a zsidóknál. Míg a zsidóságnál alapvetően a nyelvi, kulturális és identitási okok miatt ez a kérdés más irányba mozdult el – többségük megmaradt magyar tudatában és érzelmében, ráadásul befolyásos tagjainak jó része politikai aktivizálódását éppen a Magyar Párt keretein belül kezdte meg, addig a németeknél éppen a nyelvi, identitás- és számbeli eltérés miatt végül a nemzeti alapon szerveződő Német Párt alakult meg, amelynek a megváltozott új körülmények között elemi érdeke lett a magyar asszimiláció megállítása és a német nemzeti öntudat felébresztése, vagyis az „eltévelyedettek” németiségébe való visszatérítése. Ezt a célkitűzést egy esetleges magyar–német politikai együttműködés gátolta volna.¹⁵⁷ Az impériumváltással generálódott, létrejött, majd elmélyült érdekellentétek okozták azt, hogy a németek végül tudatosan el is különültek a magyaroktól, ami természetesen hozta magával a két nemzet eltávolodását egymástól. Ettől függetlenül, az erőszakos, felülről irányított megkülönböztetések, az erőteljes, államilag generált asszimilációs folyamatok, az oktatáspolitikai megszorítások és a névelemzés gyakorlati bevezetése, valamint a német osztályok és iskolák felszámolása őket is sújtotta, s végeredményben ők sem kerülhették el az irredenta gyanúsítgatásokat sem.

Alapvetően ezek voltak azok az okok, amelyek miatt a magyarok és a németek közötti közeledés nem történt, nem történhetett meg, s így a választójogi jogfosztás elleni küzdelemben sem sikerült közösen fellépni. A Magyar Párt úgy döntött, hogy a helyi tiltakozások helyett a jogfosztás intézményének mint egésznek az orvoslását követeli. A Német Párt viszont más taktikát követett: heteken keresztül tömegesen adta be a tiltakozásokat annak ellenére, hogy ennek az eredménye azért felemás lett. A németiség, akárcsak a magyarság végül a névjegyzék hivatalból történt kiigazítása következtében jutott kisebb vagy nagyobb mértékben választói jogához. Hogy a németek számbelileg többen kerültek fel a névjegyzékekre, az alapvetően a központi politikai megfontolásnak és a vélhető háttéralkuknak volt köszönhető. Míg példának okáért az újvidéki választókerületben a magyarok végül alig kerültek fel a névjegyzékekbe, addig a németek igen. A magyarokat emellett sokkal súlyosabban érintették azok a bírói határozatok is, amelyek a január 6-a után felvett választóktól tagadták meg a választási részvételt. A Német Pártnak ebben a helyzetben a passzivitásra lényegében tehát nem volt oka, s ezt később a választási eredmények is alátámasztották. A Magyar Párt viszont nem tehetett mást, mint hogy kimondta azt.¹⁵⁸

Az irredentizmus vádját annak ellenére, hogy éppen csak a választások előtt szerveződtek pártba, a románok sem kerülhették el.¹⁵⁹ Az első ezzel kapcsolatos tudósításokban a szerb sajtó még kommentár nélkül közölte azt a hírt, hogy a románok vezetői választási instrukciókért Bukarestbe utaztak.¹⁶⁰ Hogy jártak-e Bukarestben, vagy sem, az idő táv-

¹⁵⁶ *Bácsmezei Napló*, 1923. március 15.

¹⁵⁷ Mesaroš 1981, 141.

¹⁵⁸ *Bácsmezei Napló*, 1923. március 13.

¹⁵⁹ Bővebben lásd Popi 1974; Janjetović 2002, 180–183.

¹⁶⁰ *Bácsmezei Napló*, 1923. február 21.

latából és a román külügyi akták áttekintése nélkül nem lehet megítélni. De ha jártak is, végeredményben aligha kaphattak az országra veszélyes, államellenes utasításokat. Legalábbis erre mutat a románok akkori vezetőinek magatartása, akik először a radikálisokkal, majd a demokratákkal igyekeztek választási kompromisszumot kötni.¹⁶¹ Az alsó-bánáti választókerületben a verseci és alibunári járási jelöltséget követelték maguknak, cserében Észak-Bánátban a velük szövetkező szerb pártot támogatták volna. Miután ezek a tárgyalások sikertelenül végződtek, a románok előbb a Német Párttal tárgyaltak.¹⁶² A németek a kisebbségi pártokkal való együttműködés kérdésében itt következetesek maradtak, így a románokkal sem akartak együttműködni. A románok végül az Alsó-bánsági kerületben eredetileg listával nem rendelkező Protićtyal léptek szövetségre.¹⁶³ Az egyezmény értelmében az Alsó-Bánságban a listát a románok állították fel, azon helyet biztosítottak Protić embereinek, cserébe pedig a Bánság északi részén a románok kaptak helyet a Protić-listán. A szerb elitnek a románokhoz való viszonyulását mutatja viszont az, hogy hogyan reagáltak arra a hírre, hogy a románok végül egyetlen választókerületben külön listával indultak a választási küzdelemben. Már ez elegendő volt arra, hogy a szerb sajtó a *Politikával* az élen meghúzza a vészharangot,¹⁶⁴ és azzal vádolja meg a kisebbséget, hogy csak azért alapították meg a saját pártjukat, mert nem tekintették eldöntöttnek a Bánát hovatartozását, vagyis a szerb sajtó feltételezése szerint a román politikai szervezkedés mögött végeredményben ugyancsak irredenta eszmék álltak.¹⁶⁵

Belgrád a Vajdaságban élő nem őshonos, valamint a nem szláv eredetű lakossággal kapcsolatban végeredményben nemzetiségi hovatartozás nélkül ugyanazt az álláspontot képviselte. Ennek ellenére e két nemzeti közösség az adott helyzetben mindent összevetve mégis jól szerepelt a választásokon, s önerőből volt képes képviselőket bejuttatni a belgrádi törvényhozásba.

1923-as parlamenti választások igazi tétje azonban nem a vajdasági kisebbségek kérdése volt, hanem az ország szerkezeti felépítése; a szerb–horvát szembenállás és rivalizálás, a szerb pártok által továbbra is erőltetett centralizmus és unitarizmus, illetve a Radic által mind hangosabban követelt decentralizáció, az ország föderális átalakítása volt. A képlet leegyszerűsítése fehérre vagy feketére a vidovdani alkotmány támogatásáról vagy elutasításáról szólt. Március 18-án sok feszültség, heves összecsapások és a hadseregnek a Radikális Párt melletti aktív részvételével végül választott az ország.

¹⁶¹ *Bácsmezei Napló*, 1923. március 15.

¹⁶² *Bácsmezei Napló*, 1923. február 21.

¹⁶³ *Bácsmezei Napló*, 1923. március 4.

¹⁶⁴ *Politika*, 1923. március 7.

¹⁶⁵ A *Politika* március 7-i számában foglalkozott a bánsági románokkal. A lap többek között azt írta, hogy a bánsági hatóságok annyira megengedőek voltak a románokkal, hogy mindenki azt várta, hogy azok a választásokon az úgynevezett „államalkotó” pártokat fogják támogatni, és nem állnak be a magyarok soraiba. Az utolsó pillanatban mégis önálló nemzetiségi pártba tömörültek. Ez – a *Politika* szerint – annak volt a bizonyítéka, hogy ők sem sokban különböztek az ország többi destruktív elemétől. Ennek alátámasztására írta az újság azt a szentmihályi esetet, amikor mintegy 80 román nemzetiségű polgár – vélhetőleg hasonló okok miatt, mint a fentiekben részletesen tárgyalt küllödi esetben – megtámadta a községházát és elkergette a jegyzőt, akit később csak a csendőrök tudtak hivatalába visszahelyezni.

A megmérettetés, amely nemzetileg tömbösítette a szláv szavazókat, végül Pašić és Radić győzelmével ért véget. Előbbi 108 képviselőt küldhetett a parlamentbe (17-tel többet, mint 1920-ban), utóbbi pedig 20-szal többet, mint a legutolsó választásokon, vagyis 70-et, a Magyar Párt utolsó reménye – Protić pedig nem jutott be a parlamentbe.¹⁶⁶

Az integratív jugoszlávizmust hirdető, de belső frakcióharcokkal is küszködő Demokrata Párt jelentős teret veszített, képviselőinek száma 92-ről 51-re csökkent. Az erőszak ellenére meglepően jól szerepelt a választásokon a Német Párt, mely a Vajdaságban 7, Szlovéniában pedig 1 – összesen 8 mandátumhoz tudott jutni, s ugyancsak sikerült a románoknak is 1 képviselőt Belgrádba delegálniuk.¹⁶⁷

A választójoggal bíró magyarok jelentős része – az adatok alapján – szétszavazott. Bácskában és a Bánság északi részében többségük a radikálisokat támogatta. A demokraták egyetlen vajdasági mandátumukat pedig a torontálvásárhelyi (Debeljača) magyaroknak köszönhették, míg a Muravidék magyarjai Radićra szavaztak. Protić a Magyar Párt indirekt támogatása ellenére nem jutott mandátumhoz, vagyis a választásokon részt vevő magyarok nem követték a Magyar Párt utasítását. A választásokon a Vajdaságban egyébként az összlakosságnak kevesebb mint 20 százaléka vett részt. A Bunyevác–Sokác Pártra szavazókat leszámítva a szláv etnikum a vidovdani alkotmány revízióját elutasító pártok képviselőit támogatta, s ragaszkodott a centralisztikus államberendezkedés fenntartásához. A Radikális Párt meggyőző győzelmet aratott, s csekély vigasz volt az, hogy a kirekesztő politikának a vajdasági zászlóvivője, a Demokrata Párt, mint már említettük, csupán az Alsó-Bánságban tudott – a vélhetőleg a radikális fenyegetésnek betudható dacként román, német és magyar szavazatokkal – 1 mandátumot szerezni.¹⁶⁸ Kétségtelen, hogy a Demokrata Párt időközben a hatalomból kiszorult, ellenzékéből politizáló erőként hátrányban volt a kormányzat teljes apparátusát és annak támogatását maga mögött tudó, a hatalmi terror¹⁶⁹ is érvényesítő radikálisokkal szemben, ugyanakkor az is tény, hogy a kisebbségek megfélemlítését az Orjuna működésével messzemenően alkalmazták a demokraták is.

Ettől függetlenül a Magyar Párt vezetőinek a választási eredményekből mégis azt a keserű következtetést kellett levonnia, hogy a Vajdaságban élő szerbség és a megfélemlítések miatt a vele mindenáron, akár az asszimiláció révén együttműködni kívánó kisebbség egy része nem kívánt széles körű közigazgatási és politikai autonómiát biztosítani sem Horvátországnak, sem a Vajdaságnak. Ez a tény a Magyar Párt jövőbeni politikai orientációjára nézve determináló hatással lett. Vezetőiknek rá kellett döbenniük, hogy a jövő vonatkozásában a centralizmus vagy az autonómia csak az államalkotó többség szempontjából bizonyult

¹⁶⁶ *Bácsmegeyi Napló*, 1923. március 22. A választások eredményeit lásd Kostić szerk. 1924; Čulinović 1961, 312.; Cjelokupan pregled u zemlji. Izbori za Konstituantu – 28. XI. 1920 – Rezultati po izbornim okruzima (županijama) strankama. Uo 411.; Zastupnici stranaka po pokrajinama na temelju izbora od 18. III. 1923. http://hr.wikipedia.org/wiki/Parlamentarni_izbori_u_Kraljevini_SHS_1923 [2011. 02. 09.] Lásd még: http://en.wikipedia.org/wiki/Kingdom_of_Serbs,_Croats_and_Slovenes_parliamentary_election,_1923 [2011. 02. 09.]

¹⁶⁷ Uo.

¹⁶⁸ *Bácsmegeyi Napló*, 1923. március 26.

¹⁶⁹ A londoni *Time* korabeli számában például a magyarok jogfosztását emeli ki a választásokkal kapcsolatban. <http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,846181,00.html> [2011. 02. 09.]

kardinális elvi kérdésnek. A nemzeti kisebbségek, s különösen a magyarság szempontjából kizárólag taktikainak, amelyben az állásfoglalást az a körülmény döntötte el, hogy a jövőre nézve a centralisztikus államberendezkedés fenntartása vagy az autonomista decentralizáció megvalósítása nyújthat-e több garanciát a kisebbségek politikai, gazdasági és kulturális fejlődése szempontjából. Tehát kizárólag az államalkotó többség nemzetiségi politikájától függött, hogy az egységes állami berendezkedés és a monarchikus államforma keretei között a majdani esetleges döntés pillanatában a centralista vagy decentralista táborban fognak-e helyet foglalni a nemzeti kisebbségek.¹⁷⁰

A magyarság vezetői jól látták, hogy beláthatatlan következményekkel járt volna, ha az annyi gyűléssel elárasztott és teljesen egyedül álló magyarság programját tekintve egyik vagy másik opció mellett kötelezi el magát. Egy esetleges kizárólagosan autonomista állásfoglalással végleges szakadékot teremtettek volna maguk és a környezetükben élő szerbek között. Tegyük azt is hozzá, hogy a párt végül mégis ebbe az – autonomista – irányba mozdult el, amikor az utolsó pillanatban Protić támogatására szólított fel.

Ha az 1923-as választási eredményeket a volt Monarchia területére bontjuk le, akkor az abszolút győztes mindenképpen Stjepan Radić – és tegyük hozzá, a decentralista tábor – volt, aki egymaga több szavazatot szervezett, mint a radikálisok és a demokraták összesen (lásd a hármas számú táblázatot a mellékletben). A délvidéki magyarság számára Horvátország – ha civilizációs és földrajzi értelemben nem is, de – reálpolitikailag mindenképpen messze volt. A magyar politikusok jól érzékelték, hogy Stjepan Radić, de a muzulmán Spaho is csak azon országrészek számára követelték az önrendelkezési jog alapján a teljes politikai önállóságot, amelyekben pártjaik mandátumot tudtak szerezni. A magyar politikusok helyesen ismerték fel azt is, hogy Radić mozgalma végeredményben nem paraszt-, hanem horvát nacionalista mozgalom volt. Republikánizmusa és föderalizmusa mögött a nagyhorvát ambíciók rejtettek. A kisebbségi sorba került magyarság számára – kényszerpálya révén – a horvát ügy melletti kiállás nem hozhatta meg – éppen ellenkezőleg, a végletekig minimalizálta volna az oly epedve kívánt igazi egyenjogúságot és a szabad gazdasági és kulturális fejlődés esélyét.

1923-ban a Vajdaságban élő – jogfosztott – magyar közösség már csak a hatalom természetéből adódóan is kizárólag a kormányzó Radikális Párttól remélhetett ilyen-olyan kedvezményeket. Elsősorban a már megszületésekor bukásra ítélt paktumban is követelt szavazati jogának a megadását. Kényszerpálya lévén, az erőviszonyokat figyelembe véve nemigen volt sem más alternatíva. Protić támogatása már csak az eseményeket követő, megkéső, a végeredmények ismeretében pedig merően illuzionista és naiv lépésnek bizonyult.

A németek választási sikere azt is megmutatta, hogy a megfélemlítések és a névjegyzékekkel történt nyilvánvaló visszaélések, a jogfosztottság és a jelöltállítás nehézségei ellenére mégiscsak volt némi mozgástér. Ezt a mozgástérrel a Magyar Párt nem használta ki, a rendelkezésére álló erőket nem tudta, nem merte, s nem is akarta mobilizálni. Kétségtelen, hogy a többsikű állami beavatkozások miatt nem tudott volna számarányának megfelelő számú

¹⁷⁰ *Bácsmezei Napló*, 1923. március 24.

képviselőt küldeni a parlamentbe, azonban az adatok arra is rámutatnak, hogy mindettől függetlenül mutatkozott arra esély, hogy legalább egy-két magyar képviselő is megjelenjen a belgrádi politikai porondon. Ami a németeknek 1923-ban tehát sikerült, az a magyaroknak nem, s ebben vélhetőleg jelentősen közrejátszott a magyar közösség társadalmi és szociális struktúrája; a tömegek iskolázottságának és polgári öntudatának a hiánya is.

Az 1923-as választás vajdasági eredményei és történései más tekintetben is értékes tanulságot nyújtottak. A kor szereplői számára talán mégiscsak a legfájdalmasabb annak a ténynek a felismerése lehetett, hogy a kisebbségi politika támogatásához már nem volt elég a magyar nemzettudat megléte. A kisebbséggé válás után pusztán az anyanyelvi, kulturális és történelmi közösség tudata nem biztosította az alapvető társadalmi különbségekből eredő korlátok áthidalását, nem volt elégséges arra, hogy egy politikai opció mögé sorakoztassa fel a kisebbségi magyar társadalom minden tagját. A születésbeli, vagyoni és elhelyezkedési különbségek egy-egy mikroközösségen belül már ekkor kimutathatóan nagyobb feszítőerővel bírtak, mint amilyen összetartó erőt feltételez magának a kultúrközösség meglétének a ténye. A kisebbséggé válás folyamata és ténye annak ellenére, hogy a korszakban a magyar iskolákat tömegesen zárták be, a magyar nyelv a hivatalokban elnémult, a magyarok többségét pedig politikai jogaitól vagy megfosztották, vagy jogainak gyakorlását ellehetetlenítették, alapjaiban nem tudta a közösséget homogenizálni, s megváltoztatni, felülírni a magyar etnikum politikai determináltságát. 1923-ra már nem kevesen voltak azok, akiknek politikai véleménynyilvánítását és aktivizálódását közömbössé tették az állandó megfélemlítések és fenyegetések, a kudarcok és a balsikerek, vagy pusztán az egyéni kényelem szempontjai. Az asszimiláció és a beolvadás, a mindenáron való túlélés első jelei, az ember alkalmazkodási képessége révén, ha nyelvi értelemben még nem is, de gondolkodásban és a cselekedetek tekintetében hihetetlenül gyorsan megjelent (vagy el sem tűnt).